

Nr 3 Lilla Gråmunkegränd har ankarjärn med upprullat blad och voluter. Huset fanns omkring år 1700 och har bibehållit sitt utseende från 1700-talets mitt.

Nr 5 Lilla Gråmunkegränd har raka ankarlutur med upprullat blad, fanns omkring år 1700 och har senare påbyggt.

Lilla Hopargränd. Michel Hoper, en rik borgare, ägde hus där 1550.

Nr 6 Lilla Hopargränd är ett 1600-talshus, som har bibehållen portgång och i väggarna ankarlutur med dubbla voluter.

Nr 9 Lilla Nygatan. Statsrådet, överstehovmarskalken greve Karl Piper, Karl XII:s gunstling, död som fånge 1716 i Nöteborg, hade i slutet av 1600-talet här stall- och uthus för sitt mitt emot belägna palats, nr 2 Lilla Nygatan. Det låga huset, som ännu bibehållit sin karaktär, har en stor inkörspport vid gatan och två stora vindskupor med hiss bommar vid Gåsgränd.

Nr 11 Lilla Nygatan har kvar sina murar och tångformiga ankarlutur med upprullat blad från 1600-talets senare hälft, då det uppfördes, troligen av vinskänken Jochem Frick.

Nr 13 Lilla Nygatan byggdes omkring 1640 av Olof Laurelius, kyrkoherde i Nikolai, sedermera professor i Uppsala. Från denna tid stamma sandstensportalerna åt gata och gård, den kryssvälvda portgången och de nedre murarna och ankarluturarna med voluter och upprullat blad.

Nr 13^{1/2} Lilla Nygatan uppfördes 1761 av vinhandlaren Johan Georg Yhlén, som 1738 efter brukspatron Jäspér Ehrencreutz blev områdets ägare. Se nr 22 Stora Nygatan!

Nr 17 Lilla Nygatan, nr 9 Kåkbrinken. Ett stenornament i en gårdsmur anger byggherrskapets initialer och byggnadsåret, »S. R., M. L. D. Anno 1643.» Däröver är en oläslig skrift, börjande med ordet Gloria. På stenen, som troligen suttit över portalen vid gatan, framställes en naken kvinnogestalt med en fågel i handen. Det förutvarande huset skulle alltså hava uppförts av krigsrådet Simon Rosenberg och hans fru, som 1651 ägde tomten. I murarna äro ankarlutur med voluter och upprullat blad även vid gårdssidan.

Nr 17 $\frac{1}{2}$, Lilla Nygatan. Se nr 30 Stora Nygatan!

Nr 19 Lilla Nygatan. Se nr 32 Stora Nygatan!

Nr 23 Lilla Nygatan har sin 1700-talsportal i behåll.

Nr 25 Lilla Nygatan, nr 34 Tyska brinken, ägdes under 1600-talets mitt av Jockum Bryggare, efter vilken nedre delen av brinken mer än 200 år benämndes. Från hans tid torde de nedre murarna med de ålderdomliga ankarslutarna härstamma. Huset bevarar delvis sitt utseende från ombyggnaden 1758.

Nr 29 Lilla Nygatan tillhörde i mitten av 1600-talet överinspektoren vid salpetersjuderiet Nils Bengtsson Figrelius Gripdahl, som uthyrde det till krog. Det ombyggdes omkring 100 år senare av krigsrådet Karl Hermelin. Under sin vistelse vid riksdagarna på 1830-talet lär Esaias Tegnér hava bott här.

Nr 31 Lilla Nygatan, nr 4 Kornshamnstorg, uppfördes under 1700-talets förra hälft och bevarar däriifrån mycket av sitt ursprungliga utseende. Omkring år 1805 lät kommerserådet David Schinkel påbygga en våning.

Nr 2 Lilla Nygatan, nr 2 Övre Munkbron. När på 1560-talet den gamla stadsmuren revs och en ny uppfördes, måste åtskilliga tomtägare lämna plats för denna. Bland dessa var Erik XIV:s sekreterare Göran Persson, som ägde tvenne hus, ett större och ett mindre, vid Västerlånggatan. Det större husets tomt sträckte sig ned till Kornshamnstorg. Det mindre huset hade han erhållit av sin fader, f. d. prästen Per Joensson eller Peder Joannis, som dog i Stockholm 1567. Som vederlag för det område, Göran Persson förlorade genom den nya murens uppförande, erhöll han 1565 »ena bara stadzens tomt, liggiande vestan till uthan före gamla stadsmuren nedhan fore Almenningsgatan och sunnan före rådmannen Peder Jönssons kryddegård».

Efter Göran Perssons fall indrogs hans egendom till kronan och däribland även den erhållna tomten, kryddegården. På förbön av hertig Karl och prinsessan Elisabet återlämnade konung Johan 1573 det nämnda större huset till Görans änka och barn. De andra fastigheterna bekom hans son, Erik Göransson Tegel, 1598.

I sitt testamente gav denne sin hustru, Magdalena Vilhelmsdotter Danzeville, och hennes barn i ett föregående gifte med borgmästaren Regner Leuhusen (Lehusen) d. ä. kryddegården, »emedan hon haver haft mycket omak, möda, arbete och bekostnat uti samme förenämnde kryddegård med plantering och annat». En av hennes söner, Regner, ståthållare på Stockholms slott, blev 1646 ensam ägare av kryddegårdstomten och lät uppföra det ståtliga huset, som, visserligen tillbyggt och reparerat, än i dag är en prydnad för Stockholm. Det var färdigt 1647 och inköptes 1649 av drottning Kristina, som s. å. skänkte det till sin frände hertig Adolf Johan, då nyss förmäld med Per Brahe d. y:s dotter Elsa Beata.

Sedan dess har huset ägts och bebotts av medlemmar av släkterna Tott, Dohna, Oxenstierna, Königsmark, Wrangel, Lewenhaupt samt av kommerserådet Olof Hansson Törne, som skänkte det till sin måg greve Karl Piper. Se nr 4 Kindstugatan!

År 1753 såldes palatset till presidenten friherre Erland Broman, Fredrik I:s gunstling, och övergick 1757 till köpmannen Herman Petersén, som gjorde det till fideikommiss för sin släkt, vilken det ännu tillhör.

Ovan den prydliga dubbelportalen på husets norra gavel har Regner Leuhusen låtit sätta sin vapensköld och följande vishetsregler: »Hålt tigh vänliga med hvar man men betro nepliga enom ibland tusendel!» samt: »Skil ifrån tigh tina ovänner och tagh tigh likväl också tillwara för tina wänner!» Över portalerna är en bild av Minerva. Portalen vid Lilla Nygatan är enklare. Troligt är, att husets flyglar tillkommo under greve Pipers tid emellan 1692 och 1702. De blevo 1870 ombyggda och uppförda till huvudbyggnadens höjd.

Nr 4 *Lilla Nygatan*. Det nuvarande huset uppfördes omkring 1648 av riksrådet Lars Eriksson Sparres änka, Karin Bååt. Tomten, som kallades Hagatomten, ägdes 1582 av »fru Sisilla», Cecilia Gustavsdotter Stenbock, på Haga gård i Uppland, änka efter Gustav Johansson Tre rosor, sonhustru till Kristina Gyllenstierna, syster till drottning Katarina Stenbock samt systerdotter till Margareta Leijonhufvud.

Hennes son Sten var gift med Gunilla Bielkes syster Britta och alltså Johan III:s svåger. Den förnåma fru Cecilia dog 1625. Under hennes tid funnos på denna tomt endast ett par trästugor. Vid sina besök i Stockholm gästade hon antagligen på slottet.

Tomten övergick sedan till Bengt Ribbing och vidare till Lars Sparre och hans fru Karin Bååt, vilkas vapen och initialer H. L. S., F. C. B. synas ovan husets sandstensportal, på vars fronton märkas två sittande kvinnofigurer. År 1648 fick fru Karins fogde befallning att lägga grunden till det nuvarande huset, vilket med sina kryssvalv i port- och trappgång, portaler vid gatan och gården och ankarslutur är väl bibehållet. Det har många gånger växlat ägare och inrymmer sedan ett halvt århundrade källaren Iduna.

Nr 6 Lilla Nygatan, Gamla posthuset. I slutet av 1600-talet fanns i sydöstra hörnet ett hus, vilket av landshövdingen Petter Francs arvingar 1720 såldes till generalpostkontoret, som förblev här ända till 1792, då det lyckades förvärva det närbelägna norra huset, som under 1600-talets senare del tillhörde lagmannen Klas Henrik Grönhagen. 1820 inlämnades till k. m:t byggnadsritningar av major-mekanikus Fredrik Blom, varefter de gamla husen delvis revos och sedan sammanbyggdes, så att posthuset, enligt inskriptionen å fasaden: »Byggt under Karl XIV Johans VIII regeringsår», 1826 var färdigt med sitt nuvarande utseende, vilket i viss mån erinrar om Carolina rediviva i Uppsala, vid vars uppförande Blom biträtt.

Nr 12 Lilla Nygatan, nr **11 Munkbrogatan**, har ägts och bebotts av bildhuggaren Burchard Precht, född i Bremen 1651, död i Stockholm 1738. Hans son guldsmeden Kristian blev sedan ägare av tomten och det dåvarande trevåningshuset. Den bredvid liggande gränden kallades ända in i slutet av förra århundradet Prechtens gränd. Huset vid Munkbron uppfördes i slutet av 1700-talet, då även det förra ombyggdes och dess portal med öron och droppar tillkom. Se Schönfeldtsgränd!

Nr 14, 16, 18, 20, 22 Lilla Nygatan. Dessa tomter lågo under hela 1600-talet under vatten.

Lilljans plan har sitt namn efter Lill Jans krog, som var där belägen. Det lilla gröna huset, som inneslöt det av Bellman ofta nämnda backitemplet, är ännu i mannaminne.

Linnégatan bestod, innan Linnés staty restes, av Flemingsgatan och Nya Kvartersgatan.

Livgardets till häst kasern, den gamla. Se nr 41 Storgatan!

Lundins fåfånga anlades i slutet av 1700-talet av en handlande Lundin och ägdes på 1880-talet av köpmannen N. Paton, död 1907 och känd för donationer till sjömän m. fl. Lusthuset med trädplanteringarna, där de forna ägarna gjort sig glada med sina vänner och fägnat sig åt den vackra utsikten, står ännu kvar på det öster om Danviken belägna berget. Här funnos förut befästningar, den s. k. Danviks skans. Se Stockholm 1660, Danviks skans!

Luntmakargatan har sitt namn efter någon yrkesman, som preparerade och spann luntor för avfyrande av kanoner. 1677 förekommer Luntspinnaregatan.

Långholmen. Holmens längd, som är minst fyra gånger större än bredden, har givit anledning till namnet. Då Stockholm 1435 belägrades av Engelbrekt, voro västmanlänningar och närkingar lägrade på Långholmen. Där sammanträdde samma år Sveriges rikets råd och förband sig att hålla den med Erik XIII i Halmstad ingångna förlikningen. Vid Stockholms belägring av Gustav Vasa sattes genom flottbroar Långholmen i förbindelse med Munkliden (Kungsholmen) och Åsön (Södermalm), som genom en annan flottbro sammanbands med Valdemarsön (Djurgården), varigenom slutligen hela staden omringades. Då hertigarna Johan och Karl den 29 sept. 1568 intogo Stockholm, hade deras fältherre Sten Eriksson Leijonhufvud tågat från Kungsholmen till Långholmen och över Södermalm till Södra stadsporten, som utan svårighet öppnades för honom, varefter hertigarnas inryckning skedde, staden intogs och konung Erik avsattes. Leijonhufvud blev då utanför Storkyrkan dödligt sårad.

Holmen, som från äldsta tider ansetts vara staten tillhörig, skänktes 1647 av drottning Kristina till Stockholms stad med

undantag för nödig plats till tullhus. Ett gammalt ståtligt sådant står ännu kvar på holmens norra sida. Sedan Karl X Gustav bekräftat denna donation, uppläts ön till odling och bebyggande. 1861 fanns där egendomen Allstavik och 1701 Branderska huset vid Pålsundet. H 1681

Sin största märkvärdighet har Långholmen i det där belägna fängelset. Barnhus, spinnhus och tukthus voro fordom gemensamma inrättningar under samma tak. 1722 förordnades av överståthållarämbetet, att det genom frivilliga gåvor 1698 inrättade rasp- och spinnhuset, som var förlagt till Barnhustomten, skulle förflyttas till Långholmen. För detta ändamål inköptes 1724 huvudsakligen för de insamlade medlen en handlandena Spalting och Dahlström tillhörig, där belägen egendom, vilken inrättades till fängelse, där »lättingar och tjänstlösa personer, jämväl lösa kvinnfolk, som löpa kring gatorna och i husen», skulle intagas och hållas till arbete. Här inrättades även ett kurhus för veneriska sjukdomar. År 1826 hitflyttades samtliga vid Vadstena tukthus befintliga fångar, och 1827 natten mellan den 12 och 13 juni fördes de kvinnliga korrektionshjonerna, 264 till antalet, i prämar till de på Barnhusets tomt befintliga buldansfabrikshuset, som blivit inredda för sitt nya ändamål och kvarstått till våra dagar. Därefter har så väl det gamla som det nuvarande Centralfängelset å Långholmen uteslutande inrymt manliga förbrytare. Se nr 71 och 73 Drottninggatan!

Lästmakargatan. Husen nr 13 och 15 hava ägts av Märten Lästmakare.

* * *

Malmskillnadsgatan omtalas 1664: »Långgatan, som Malmkillnadsgatan kallas.» Den nämnes också »Gatan uppåt Brunkeberg» och delade malmen i östra och västra.

Nr 56 och 58 **Malmkillnadsgatan**, f. d. Grevesmühlska skolan. Tillstånd till nybyggnad gavs 1797 åt tobaksfabrikören Peter Sedergren.

Ägare av södra tomten: 1721 änkan A. Berg, 1750 slaktaren A. Giöding, s. å. mjölnaren A. Tiberg, 1773 mjölnaren E. Norling, 1774 mätaren E. Irmak, 1793 tobaksplantören P. Seder-gren, 1811 Jakobs och Johannes församling, 1904 Stockholms stad. Ägare av norra tomten: 1718 gardeskarlen A. Ekelund, 1734 kronolotsen E. Djurberg, 1748 sillpackaren J. Löfberg, 1795 förgyllaren O. K. Lindmark, 1815 murmästaren L. P. Thun, 1821 Jakobs och Johannes församling, 1904 Stockholms stad. Husen torde hava tillkommit efter 1750, möjligen med delar från äldre hus. Se nr 13 Brunnsgatan!

Nr 8 Malmtorgsgatan inrymde fordom krogen Vita låret; huset norr därom, **nr 10 Brunkebergstorg**, krogen Lus-asken, där hotell Kung Karl nu ligger.

Manilla uppläts år 1788 av Gustav III till spanske ministern Corall, som bebyggde platsen, då en skogsbacke. Området in-delades i Öfre och Nedre Manilla och Manillaö, den forna Tolv-öresholmen. Sedermera innehades Övre Manilla av konung Karl XIV Johan. På Manillaö landsteg drottning Desideria och hennes blivande svärdotter, Josefina, den 13 juni 1823.

År 1812 inköptes Övre Manilla av Per Aron Borg, som där inrättade ett dövstuminstitut. Där nedanför ligger Manhem, uppfört av Borg och även använt för samma ändamål. Det nuvarande stora skolhuset å Övre Manilla byggdes på 1860-talet. Efter Borgs död 1839 kom ledningen av institutet, som nu tillhör staten, till hans son Ossian Edmund.

Nr 11 A Mariagatan ägdes 1759 av handelsmannen Lorens Görge, som följande år gjorde en tillbyggnad.

Nr 17 Mariagatan har i portalens överstycke årtalet 1757. Huset ägdes 1784 av fabrikören Olov Jönsson Linberg.

Nr 14 Mariagatan, nr 4 Repslagargatan, har i portalens kartusch inskriften »I. S., C. B. A:o 1700» samt en kaducé, merkuriistav, och ett palmblad. Se nr 15 Bellmansgatan! I portgången finnas kryssvalv ävensom i butiken i nr 4. Tomten och huset ägdes 1779 av åldermannen vid traktörssocieteten Th. C. Roos, som uppförde en mindre byggnad. Bokstäverna

torde syfta på köpmannen Johan Strickert och hans fru, vilka ägde huset 1740. Det övergick 1773 till handlanden A. Bergh.

Nr 13, 15, 10, 16, 18 Mariagatan äro 1700-talshus.

Maria Magdalena kyrka. Ett kapell och en fattigkyrkogård påstås hava legat på den nuvarande kyrkans område i mitten av 1300-talet. År 1489 byggde Sten Sture d. ä. här en kyrka, som kallades Maria Magdalena och hade samma plats som den nuvarande. Den blev dock ej gammal, ty på Gustav Vasas befallning revs den 1527 för att ej bliva en belägrande fiende till gagn.

På Johans III:s befallning blev år 1576 grunden lagd till den kyrka, som än i dag heter Maria Magdalena. Men då konungen hade många byggen att ombesörja och medel ofta saknades, gick byggnadsarbetet långsamt och avstannade vid hans död. Det återupptogs 1627 enligt påbud av Gustav II Adolf men bedrevs lamt, till dess efter hans död Maria Eleonora med allvar och skyndsamhet ombesörjde templets fullbordande. Det invigdes 1634.

Sedermera tillbyggdes högkoret 1659 och de norra och södra flyglarna 1676 efter arkitekten Nikodemus Tessin d. ä:s ritningar. Denne gav också ritning till tornet, vilket grundlades 1673 och jämte kyrkan koppartäcktes 1733. Denna kyrka, vars yttre, särskilt tornet, var pryddigt men inre torftigt, brann den 19 juli 1759, då även större delen av Maria församling ödelades av elden.

I ett större, ännu kvarstående stenhus, som skonades, nr 14 A och 14 B Besvärbacken, nu Brännkyrkagatan, hölls sedan gudstjänst. Som även prästerna här fingo bostäder, kallades det sedan Prästgården och nämnes så än i dag.

Nu arbetades med kraft på kyrkans återställande efter hovintendenten greve Karl Johan Cronstedts förslag, och 1763, annandag påsk, kunde den ånyo för gudstjänst invigas. Den nuvarande tornhuvu tillkom 1825. Om det första tornet, varav samtida avbildningar finnas, var ett av de vackraste i Stockholm, så blev det nu uppförda ett av de fulaste. För övrigt företer kyrkans hela yttre efter 1848 års reparation en

hoppyttring av olika stilar. Tvärskeppsfasaderna, »som vittna om en tidig romersk barock, äro högst förnäma främlingar mot bakgrunden av kyrkans släta långhus».

Kyrkans altartavla av historiemålaren Louis Adrien Masreliez, född i Paris 1747, död i Stockholm 1810, föreställer »De tre vise männens tillbedjan». Altardekorationerna äro anordnade av Nikodemus Tessin d. y.

Bland kyrkans silver finns en kalk, försedd med längre latinska inskrifter. Den är tagen i Thurn i Polen av Karl XII och av honom skänkt till hans hovpredikant Samuel Törling, vilken just i det nämnda landet mottog kallelsen till kyrkoherde i Maria församling och 1706 förärade denna gåva åt kyrkan.

I kyrkan finnas minnesvårdar över den store mekanikern Kristoffer Polhem, född i Visby 1661, död i Stockholm 1751, över numismatikern Karl Reinhold Berch, född i Stockholm 1706, död där 1777, amiralitetskammarrådet Gudmund Ehrencrantz, död 1683, kommandören Johan Ehrencrantz, död 1688, presidenten i kammarkollegium Albrekt Lindencreutz, död 1744, översten Tomas Gärrfelt och välgörarinnan fru Valborg Österman, åt vilken församlingen reste äreminnet, m. fl. Där äro ock begravna medlemmar av släkterna Horn, Psilanderhielm, Ruuth, von Schantz.

Där vilar under det träbelagda stengolvet vitterhetsidkaren Johan Runius, prästson från Larv i Västergötland, född den 1 juni 1679, död i Stockholm på födelsedagen 1713, en kvick och gladlynt rimmare, som med sin lyra mest avsåg att roa sina vänner och näppeligen eftertraktade skaldenamn. Icke ens i sin psalmdiktning kunde Runius iakttaga allvar. Betecknande är det yttrande, han fällde dagen före sin död: »Har Majus varit svår och bitter tid för Runius, så ger väl honom Gud en ljuv och rolig Junius.»

På dödsdagen drack han tre skålar, den ena till tack för livets ingång, den andra för dess framgång, den tredje till välönskan för dess utgång. Livets framgång kunde han just icke prisa, ty efter åtta års studier i Uppsala kom han ej längre

än till privatsekreterare åt generalguvernören greve Klas Stromberg.

På kyrkogården vila skalderna Erik Johan Stagnelius, »Amandas sångare», »Vladimir den stores och Martyrernas bard», född 1793, död 1823, och K. A. Nicander, född 1799, död 1839, »en skaldegenius, besläktad med Petrarca och Tasso». Ehuru de stora skalderna äro jordade i särskilda, nu obekanta gravar, har en gemensam vård blivit rest till deras minne.

En runristad sten utmärker fornforskaren, riksantikvarien Johan Gustav Liljegrens gravplats. Han var född i Fryeled i Småland 1789 och dränkte sig i Stockholm 1839. Här vilar också under sina vårdar handlanden David Asplund, vars minne lever genom testamentet från 1804, då han avled, och vars byst Stockholms borgerskap som tacksamhetsbevis för erhållna donationer lät uppresa i Börsens stora samlingsrum, och Per Olof von Asp, svenskt sändebud i London och Konstantinopel, född i Stockholm 1745, död där 1808, stiftare av det bysantinska stipendiet, som växelvis utdelas av kungliga vetenskapsakademien och Uppsala universitet, till vars bibliotekskassa han även skänkte en betydande summa. Såväl Asplunds som Stagnelius och Nicanders vård flyttades 1902, då Hornsgatan utvidgades.

Vid södra kyrkogårdsmuren finnas flera gravkor med årtal från 1709 till 1777 och nr 19 till 44.

Marieberg. Detta område donerades till riksrådet friherre Bengt Skytte, som där uppförde några smärre byggnader. Stället fick sitt namn efter hans dotter Maria, som blev gift med riksrådet Gustav Adam Banér, »Dulle-Banéren», fältherrens son.

På 1750-talet ägdes Marieberg av kapten-mekanikus Mårten Triewalds änka. Hon sålde det till ett bolag, som där anlade en porslinsfabrik, vilken ej fick någon lyckligare framgång. Den såldes på 1780-talet till innehavaren av Rörstrands porslinsfabrik korpralen vid livdrabantkåren Nordenstolpe och nedlades av dennes arvingar 1788, uthyrdes sedan till judar, som där anlade kattunsfärgeri, samt till kasern åt ryska fångar och såldes 1796 till Stockholms stad.

Egendomen överläts sedan mot hyra till major Charles Apelqvist, som där inrättade ett ullspinneri. Sedan denne tillträtt det meyerska styckgjuteriet, flyttades detta 1799 till Marieberg och bedrevs där till 1815, då generalen Karl von Cardell med k. m:ts bifall här inrättade ett högre militärläroverk, som 1843 efterträddes av ett högre artilleriläroverk, 1866 av krigshögskolan och 1878 av artilleri- och ingenjörhögskolan. På Marieberg är nu en ammunitionsfabrik.

På gården hänger en ringklocka med följande inskription: »År 1818 gjuten vid styckgjuteriet Mariaberg på bekostnad av kongl. styckgjutaren, överstelieutenanten och riddaren Ch. Apelqvist, av kronan emottagen till ett minne av honom, gjuteriets grundläggare.»

Marinförvaltningens hus, f. d. Se nr 11 Birger Jarls torg!

Markvardsgatan. Handlanden Hans Georg Mareqvardt, som levde i slutet av 1600-talet, ägde hus här.

Mejtens gränd. Kryddkrämaren Scipio Mejtens bodde här och dog 1688.

Mosebacketorg. Den stora eldsvådan 1857 ödelade utom Södra teatern flera söder därom liggande hus. Staden inlöste nu några tomter och anlade framför teaterhuset ett torg.

Mosebacke har sannolikt sitt namn efter en Anders Jönsson Moses, som levde på 1600-talet och där ägde en tomt. 1646 nämnes Moses kvarn på denna plats. Den fanns där även 1733 enligt Tillæi karta. 1762 nämnes kvarnen Hökan, som möjligen var densamma. Hökengatan torde därav hava sitt namn. År 1773 ägdes området av en kapten Grund, som köpt det av skoflickaren Johan Berg. Två år senare tillhörde platsen arkiatern David von Schulzenheim, som anlade en trädgård och uppförde bättre byggnader.

Sedan dess har Mosebacke haft flera ägare, mest källarmästare, bland vilka Lundmarker på 1820-talet anlade trappor, terrasser och blomsängar. Platsen blev då mera besökt. År 1842 såldes en del av den övre tomten till Stockholms borgerskap, som där uppförde f. d. Navigationsskolans hus, och 1850 inköptes från aktör Rydbergs arvingar den återstående delen

av handlanden K. A. Wallman, som även därmed införlivade nedanför belägna tomter. Wallman var förut känd av stockholmarna såsom anordnare av lustfärder, bland andra till Norsborg, där han hade anlagt en dansbana.

På Mosebackes västra del, där det gamla värdshuset stod, uppfördes Södra teatern, som invigdes 1853. I trädgården inrättades danspaviljong, sommarteater, karusell, hjulgunga och kägelbana. Så blev Mosebacke ett mycket besökt förlusteställe. Men all denna glädje led ett svårt avbräck genom den eldsvåda, som utbröt natten till den 27 aug. 1857, varvid 22 egendomar och däribland teaterhuset lades i aska och 11 hus svårt skadades. Men Wallman fällde icke modet. Snart uppstod delvis på de gamla murarna ett nytt, långt här- ligare taliatempel, den ännu kvarstående Södra teatern, vilken invigdes den 1 dec. 1859. Nedanför denna uppförde han en större danslokal, vars mindre väl anskrivna baler ännu äro i friskt minne. En under senare delen av 1800-talet mycket bekant visa, »En stackars tjänsteflicka», med musik av tonsättaren Vilhelm Svedbom bär vittne därom. Däri heter det:

»En stackars tjänsteflicka
hon släpar dagen lång.
Hon hinner knappast hicka
för sina sysslor mång . . .
När husbond' gått att sova
från möda och besvär,
då kommer, vill jag lova,
min egen kanonjär.
Vad sexan honom smakar
med gubbens 'Falu' till!
Han äter, så det brakar,
liksom en 'krokodill'.
Men när han länsat faten
och är så nöjd och mätt,
så får han sej på maten
en puss till efterrätt.
Då glömmes kanonjärn
båd' vakten och kasern,
då glömmes jag mitt stök
uti mitt svarta kök,

11. Palats och kåkar.

och bägge sjunga vi
vår glada melodi:
Tralalala! Natten är bra.

'Så sval är sommarnatten',
han säger. 'Hulda vän,
sätt på dej bästa hatten
och dito klänningen!
Med 'skrållan' på din nacke
du liknar en mamsell,
och uppå Mosebacke
där ha vi bal i kväll.'...

Efter ankomsten till »salongen» uppstår snart ett vilt slagsmål.

Och hul! Sönt skrik och väsen,
så mörkt som i en säck,
och mitt uti fransäsen
ens vis-à-vis är — fräck!...
Fast kanonjärn är blodig
och slagen gul och blå,
så är han lika modig
och frälsar mej ändå.
Ja, se, en sådan karl,
han duger alla dar.
'Kom, älskling, hem till mej,
så ska jag plåstra dej,
och du skall varsebli,
att just hos din Sofi —
Tralalala! Natten är bra.»

Munkbron härleder sitt namn därav, att trakten fordom hörde till Gråmunkeklostret på Riddarholmen, varifrån en träbro gick över kanalen, »graven», till nuvarande Gråmunkegränd.

Nr 2 Munkbrogatan. Sedan tomten på 1680-talet blivit torrlagd, uppförde kungliga rådet greve Gabriel Falkenberg, död 1714, det ännu tämligen väl bevarade palatset, som senare ägdes av presidenten greve Karl Fredrik Piper, vilken 1758 sålde det till handelsborgmästaren och riksdagsmannen av hattpartiet Gustav Kierman. Denne lät ombygga huset före 1765, då han av mössorna blev åtalad för försnillning och dömd till livstids fängelse. Han dog följande år på Marstrands fästning

och ligger begravnen i Riddarholmskyrkan. Hans barn återfingo de medel, som berövats fadern, och upphöjdes i adligt stånd med namnet Kiermansköld. Se nr 30 Stora Nygatan!

Huset kom 1770 att tillhöra staten och har sedan dess inrymt krigskollegium. Då det 1783 inköpts av bryggaränkan Kristina Nyman, född bryggardotter Westman, fick det en tredje våning. År 1849 påbyggdes en fjärde.

I det 1899 rivna huset vid Nedre Munkbron hade stenborgska sällskapet på 1780-talet sin Svenska teater. Stora sällskapet, som stiftades år 1800 av framstående stockholmsborgare, hade länge sin lokal i detta hus. Det kallades då Kirsteinska arvingarnas hus efter den avlidne majormekanikus A. U. Kirstein.

Nr 4, 6 och 8 Munkbrogatan äro 1700-talsbyggnader. Tomten till nr 8 låg omkring år 1700 ännu under vatten.

Myntgatan, Mynttorget hava sina namn efter det forna Mynthuset, nu Kanslihuset. Framför detta låg, antagligen ända till 1695, Inre Norreport, varifrån på 1520-talet ledde en smal gata till n. v. Västerlånggatan (Smedjegatan) och en annan, en s. k. skidgård, till Herr Bengts torn i trakten av Riddarhustorget. Ett annat torn, Lejontornet, var beläget vid början av västra uppfarten till Lejonbacken. Efter kungliga befallningar 1668 och 1669 utvidgades området omkring porttornet genom rivning av närbelägna hus, »Salvii arvingars och salig fru Ebba Leijonhuvuds», så att platsen fick sitt nuvarande omfång. Vid samma tid anlades Riddargatan, nu Myntgatan, vilken ännu på 1820-talet bar det förra namnet.

Nr 4 Myntgatan, Olivebladiska huset, Polusska huset, Gamla polishuset, består av två hus. Den östra tomten ägdes av stadsöversten Hans Månsson Oliveblad 1637. Denne dog 1650 och ärvdes av sonen majoren Magnus Oliveblad, som dog 1706. En bild av huset med dess höga pilasterfasad finnes i Svecia antiqua och är daterad 1691, före vilken tid och efter 1650 byggnaden uppförts, möjligen delvis före sistnämnda år. Nya ägare blevo Karl XII:s lärare, statsrådet greve Tomas Polus, som dog 1708, efter denne hans måg, kanslirådet Peringskiöld, därefter karolinen översten Johan Jakob Ehrensvärd, som även

var greve Polus måg. 1762 inköptes huset av Stockholms stad och inreddes för »ecklesiastik- och skolestaterna» samt för fransk-lutherska kyrkan, som förut haft lokal i det gamla rådhuset vid Stortorget. Byggnaden, som dittills utmärkts av tessinsk prägel, vanställdes sistnämnda år genom arkitekten Erik Palmstedts ritningar och förändringar.

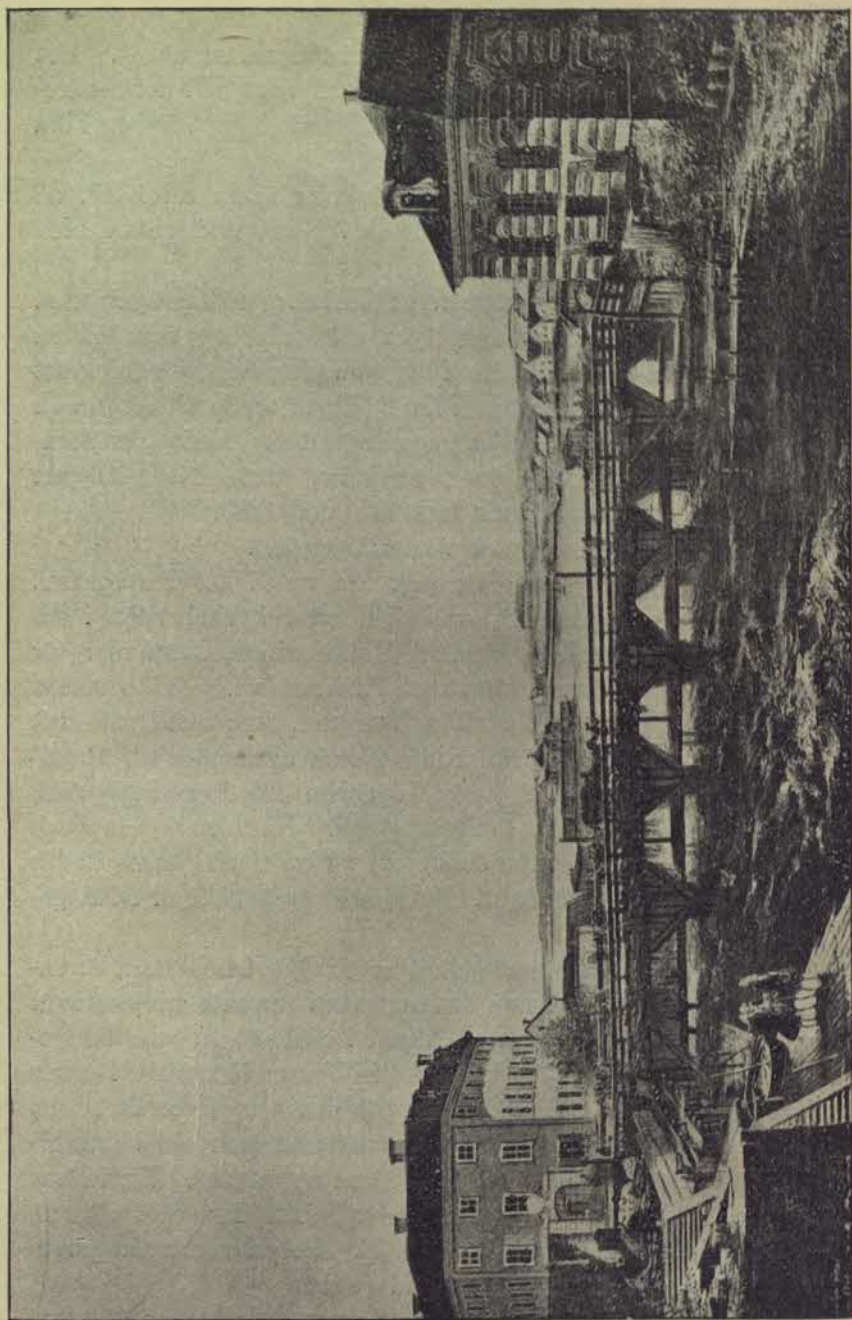
Tomtens västra del ägdes 1653 av riksrådet Konrad von Falckenberg, gift med Katarina Bonde, och var då obebyggd. 1663 övergick den till hans svåger riksskattmästaren friherre Gustav Bonde, död som resande i Hamburg 1667, och försågs med uthus för dennes närbelägna palats. 1742 tillkom det nuvarande huset, som sammanbyggdes med det östra, Polusska huset.

I detta hus hade under lång tid Malmens källare sina lokaler. Den fanns på 1600-talet och innehades omkring 1760 av Mattias Malm, hade som skylt tre kronor, kallades 1771 Stads-källaren och ansågs i slutet av 1780-talet vara Stockholms förnämsta och ägde bestånd till början av 1850-talet. Bellman nämner den i nr 11 av Fredmans epistlar: »Portugal, Spanien, Stora Britannien . . . Jag går till Malmen och på kredit tar en sup och kotlett.» Här plögade förnäma resande utläningar bo.

Greve Tomas Polus d. ä., diplomat, lärd och latinsk skald, var född i Reval 1634 och uppfostrad hos domprosten Holstenius i Västerås, blev sekreterare hos hertig Adolf Johan, hovråd hos drottning Hedvig Eleonora, adlad 1673, var kronprinsen Karls lärare och vän, utnämndes till friherre och greve 1698, dog 1708 och begrovs i Riddarholmskyrkan, varifrån hans lik sedan fördes till Solna kyrka. Där har också sonen, Tomas Polus d. y., sin grav.

○ **Mynt- och justeringsverket, kungliga.** Se nr 5 och 7 Hantverkargatan!

○ **Nr 2 Mynttorget, Kanslihuset.** År 1673 befallde Karl XI i och för det kungliga stallets uppförande, att det å Helgeandsholmen belägna mynthuset skulle rivras. I sammanhang härmed inköptes, om- eller nybyggdes och inreddes Salviusska huset

Kungliga myntet, Strömsborg, Norrbro (södra delen) och Kungl. stallet år 1761.

och ett mindre väster om detta beläget hus till mynthus. Det förra, nu Kanslihuset, kallades Stora myntet och det senare som fick vika för Centralfängelset, färdigbyggt 1852, Lilla myntet.

Kungliga myntet hade här sina lokaler ända till 1849, då Mynthuset på Kungsholmen, nr 5 och 7 Hantverkargatan, blev inrättat.

År 1790 undergick det större mynthuset en grundlig reparation. »Fasaden åt Norrebro fick då fyra kolossalpelare, som, ehuru de kunnat giva en fin kännare i byggningskonsten anledning att fråga: 'Pelare! Vad gören I här?', likväl torde vittna om en uppväckt smak för italienska byggningssättet», skriver en samtida. Finkännaren var generalamiralen greve Karl August Ehrensvärd, konstfilosof och tecknare, död 1800.

Nr 4 Mynttorget. Se nr 4 Västerlånggatan!

Murbecks uppfostringsinrättning. Se nr 17 S:t Paulsgatan!

Mäster Samuelsgatan är uppkallad efter kyrkoherden i S:t Klara, filosofie magister Samuel Hammarinus, stamfader för de adliga ätterna Hammarberg och Hammarfelt. Gatan bestod långt fram på 1800-talet av Långbrogatan, dess västligaste del, Mäster Samuelsgård, från Klara Norra kyrkogata till Malmkillnadsgatan, Spetsens backe, därifrån till Regeringsgatan, och Ålandsgatan, dess östligaste del. Namnen synas dock hava växlat. Ålandsgatan hade ett »ålandshus» jämte bodar och magasin för ålänningar. Se Klara kyrkskola, nr 55 Regeringsgatan.

Nr 13 A Mäster Samuelsgatan, nr 11 Norrlandsgatan, är enligt en på väggen vid den senare gatan uppsatt minnestavla den store donatorn, kemisten Alfred Bernhard Nobels födelsehus. Nr 13 blev byggt 1739. Lakejen Johan Kristoffer Bartels erhöll då tillstånd att vid Ålandsgränden bygga ett litet hus. På det gamla huset uppfördes av vaktmästaren vid kammarkollegium Karl Magnus Vålltin 1785 en ny våning. Detta hus står kvar. Samtidigt tillkom en byggnad inne på gården. Från år 1808, då kanslirådet J. E. Noréen var tomtägaren, förskriver sig fasaden åt Norrlandsgatan.

Området, som ursprungligen bestått av tre tomter, har samtidigt haft flera andra ägare, däribland 1727 sadelmakaren J. Sundlöf, 1749 sadelmakaren J. K. Kiönig, 1743 hovslagarmästaren A. Schmitt, 1742 grevinnan H. E. Cronhielm, 1776 mademoiselle J. E. Jung, 1798 nämnde Noréen, som ägde alla tomterna, 1816 konteramiralen K. E. Carlheim-Gyllensköld och 1846 löjtnanten K. von Feilitzen.

Nr 47 Mäster Samuelsgatan, Landtbruksakademiens hus. Kaptenen, sedermera överstlöjtnanten vid livgardet Karl Pontus Lilliehorn reparerade 1788 detta sitt hus vid Långbrogatan. Såsom en av huvudmännen i sammansvärjningen mot Gustav III:s liv blev han 1792 dömd till döden men benådades med ständig landsflykt. Han dog 1810 i Neu-Wied vid Rhen under namnet Bergheim.

Ägare under 1700-talet: 1720 generaladjutanten G. B. Pauso, 1751 kungl. sekreteraren J. G. Real, 1787 nämnde Lilliehorn, 1793 k. m:t och kronan.

I detta hus hade Teknologiska institutet, nu Tekniska högskolan, sina lokaler från 1827 till 1864. Läroanstalten har sin upprinnelse från den mekaniska skola, som 1798 inrättades och sattes i samband med kungl. målare- och bildhuggareakademien.

Nr 73 Mäster Samuelsgatan, 26 Vasagatan. Ett envåningsstenhus uppfördes vid den förra gatan i mitten av 1750-talet av skomakaren »Appellqvist», som även gjorde en påbyggnad 1792, från vilken tid huset har sitt utseende.

Bland ägare märkas: 1718 bryggaren E. Vretman, 1742 stallbetjänten P. Möller, 1745 vedbäraren V. Lansberg, 1750 skomakaren A. Apelqvist, 1813 revisorn O. K. Tempelman och 1833 skomakaren J. Apelqvist.

Nr 40 Mäster Samuelsgatan är enligt en där uppsatt minnestavla den världsberömda sångerskan Jenny Lind-Goldschmidts födelsehus.

Nr 44 Mäster Samuelsgatan, Tekniska skolan i Stockholm. År 1811 tillhörde området lantbruksakademien, som vid ingången till Rännarbanan lät uppföra en verkstad för tillverk-

ning av åkerbruksredskap, varefter byggnaden alltmera utvidgades.

Som Tekniska skolans egentlige grundläggare räknas artisten Nils Månsson Mandelgren. Se svenska slöjdföreningen! Efter arbete som målare vid Höganäs lerkärlsfabrik och studier vid Akademien för de fria konsterna och utländska resor återkom Mandelgren 1843 till Sverige och inrättade i förening med ornamentalsbildhuggaren Ahlborn och snickaren Berlien i Stockholm en slöjdskola för att giva hantverkslärningar nödig teckningsfärdighet och konstskicklighet. Följande år stiftades till större delen genom hans åtgärder svenska slöjdföreningen, till vilken han 1845 överlämnade sin skola jämte inventarier. Under namn av Svenska slöjdföreningens skola började den nya undervisningsanstalten 1846 sin verksamhet under inseeende av kaptenen vid ingenjörkåren Baltzar Cronstrand. Erforderliga lokaler erhöles konstnadsfritt till en början i Akademiens för de fria konsterna hus, sedermera i Kastenhofshuset (hotell Rydberg), i Rådhuset och i ett annat stadens hus, nr 6 Myntgatan. År 1850 flyttade skolan till nr 2 Brunkebergstorg, därifrån 1857 till nr 39, nu 41, Mäster Samuelsgatan. 1860 övertogs Svenska slöjdföreningens skola av staten, kallades Slöjdskolan i Stockholm och inflyttade 1868 i sitt nuvarande, då invigda hus. 1878 ombildades skolan och erhöles namnet Tekniska skolan i Stockholm.

* * *

Navigationsskolan, gamla. Se nr 1 Fiskargatan!

Nikolai kyrka. Se Storkyrkan!

Norra eller Nya kyrkogården. K. m:t medgav 1815, att från Karlbergs slotts ägor en jordareal av 17 à 18 tunnland fick användas till begravningsplats för Stockholms stad. Till bestri- dande av kostnaderna bidrogo dels enskilda personer, dels huydstadens samtliga församlingar.

Sedan avröjningen omsider var verkställd, invigdes kyrko- gården den 9 juni 1827, trefaldighetsaftonen, av dåvarande or-

densbiskopen och pastor primarius J. O. Wallin, som där höll ett av sina mest glänsande tal, »vilket aldrig gick ur någon åhörarens minne». Han stod då på den plats, där nu hans gravsten, försedd med den kända, av honom författade inskriften, blivit rest.

Norra Smedjegatan. I mitten av 1600-talet kallades den Smedsgränden och det med rätta, ty där funnos då som tomtägare fyra smeder och dessutom hovslagare, plåt- och kopparslagare. Även stenhuggare ökade där bullret.

Nr 24 Norra Smedjegatan, Eugeniakapellet. Tomten inköptes 1834 från en fröken Löwenhjelm, byggnadsarbetet begynte 1836 och fullbordades 1837, då kapellet invigdes på Eufemias dag, den 16 september. Alla omkostnader bestredos med frivilliga gåvor av katoliker från in- och utlandet. 1865 lades grunden till en tornbyggnad, som, då den följande år uppnått en höjd av omkring 30 meter, nedstörtade, varvid 21 personer omkommo.

Norrbro. I äldsta tider ledde en bro från nuvarande Mynttorget till Helgeandsholmen (Stora Stockholmen), därifrån en annan till Lilla Stockholmen, varifrån en tredje gick till Norrmalm och slutade ungefär vid sydöstra hörnet av Arvfurstens palats. Här vidtog Sandbron, som gick över en del av fasta landet, där nu Gustav Adolfs torg är. Förutom dessa tillkom senare en bro från slottets nordöstra hörn till Helgeandsholmen eller rättare till den del därav, som fordom kallades Slaktarholmen. Se Helgeandsholmen!

Dessa broar måste ofta repareras. 1671 brann Norrbro emellan Norrmalm och Helgeandsholmen ända ned till vattnet, och 1687 voro broarna så bristfälliga, att en skyndsam reparation blev befalld. Vid uppförandet av det nya slottet klagade Nik. Tessin d. y. över den vanprydande bron och framlade 1692 ritning till en ny, som skulle sträcka sig från mitten av slottets norra sida till Gustav Adolfs torg. Först 1771 påbörjades denna brobyggnad därmed, att tvenne stenkistor i den södra strömfåran nedsänktes, men dessa rubbades genom det starka vattenflödet 1780, varför arbetet avstannade. Äntligen den

19 aug. 1787, på dagen 15 år efter revolutionen, lade Gustav III grundstenen till den nu befintliga bron.

I denna sten inmurade han en tennlåda, innehållande exemplar av då gångbara svenska mynt jämte medaljer och en silverplåt, som upptog namnen på konungen, överståhållaren frih. Karl Sparre, arkitekten K. F. Adelerantz, byggnadskommitterade m. fl. Brons norra del fullbordades 1797, så att den kunde befaras av drottning Fredrika, då hon den 31 okt. höll sitt första intåg i Stockholm. Efter Tessins plan hade nämnde friherre Adelerantz utfört ritningen till densamma. Den södra delen av Norrebro blev färdig 1806.

Nr 18 Norrlandsgatan är en väl bibehållen gammal gård med prydliga träpoftar, försedda med skulpterade girlander, kransar och bandrosetter. Området utgjorde under 1700-talet två bebyggda tomter. Ägare av hörnhuset vid Jakobsbergsgatan voro: 1739 skomakaren L. Kiellström, 1761 skomakaren P. Sundberg, 1785 viktualiehandlaren A. P. Hedman. Huset vid Norrlandsgatan tillhörde 1745 slaktaren A. Lohman, 1759 hökaren J. Herenberg, 1765 bryggaren K. Rehn, 1799 livmedikus J. K. Fröling och 1803 ovannämnde A. P. Hedman.

Norrmalm eller Norra malmen (sanden) upptogs för sex eller sju hundra år sedan av den sandås, som sträckte sig från Norrström till Norra Brunnsviken, som den omfattade.

På ömse sidor om åsen voro sjöar, vikar och moras. Klara sjö gick ända upp till den klippa, Klaraberg, på vilken kyrkan står. Den övriga västra delen av Norrmalm bestod av sumpiga kärr och ängar, som kallades Klara gården. Av ungefär samma beskaffenhet var trakten öster om åsen, där Näckströmmen skilde Kävlingeholmen, nu Blasiiholmen, från Norrmalm.

Detta strömdrag kom från den innersta delen av Ladugårdslandsviken eller Packartorgsviken, där Berzelii park nu är, Katthavet, så kallat, emedan antagligen katter där fingo ljuta en ömklig död. Näckströmmen gick i sydvästlig riktning genom de tomter, som nu upptagas av Stockholms enskilda bank och Järnkontoret och utföll i Norrström, ungefär där det s. k. Palmeska huset nu ligger.

Ladugårdslandsvikens inre del gick fordom ända upp till norra delen av Västra Trädgårdsgatan. Som bevis härför tjänar fyndet av en båt vid grundläggningen av Konstföreningens hus. Vid grundläggningen av södra hörnhuset vid Näckströms- och Kungsträdgårdsgatorna fann man 1915 betydliga rester av ett sannolikt medeltida fartyg och en medeltida kaj.

Nästan hela trakten norrut ända till Roslagstull stod under vatten, så att man kunde färdas i båt från Norrström till Brunnsviken. Denna långa och slingrande farled kallades Kattrumpsjön.

På dess smalare ställen var den försedd med broar, såsom vid nuvarande Riddargatbacken, f. d. Sperlingens backe, där en sådan fanns på 1730-talet. En del av vattendraget emellan Ingemarshov och Roslagstorg kallades Träsket. I slutet av 1700-talet levde personer, som i sin barndom rott på området vid Ingemarshov och där fiskat.

Emellertid blev vattnet i ränniln och träsket med tiden så stinkande, att det ansågs hälsovådligt, varför deras igenfyllande tillstyrktes. Härför verkade särskilt arkiatern J. L. Odhelius, död 1816.

Vägen från Stockholm till Uppland, i klosterbrevens kallad *Via communis ad Östra Aros*, gick i början på västra sidan om Sandberget i Drottninggatans riktning. Då Klara kloster blev ägare av detta område, förlades den till den motsatta sidan utefter nuvarande Regeringsgatans östra husrad.

Brunkebergsåsen försvann småningom därigenom, att dess grus användes till fyllning i närliggande vattendrag och sumptrakter.

Anläggningen av Jakobs äldsta kyrka, som uppgives hava skett på 1300-talet, samt S:t Görans hospital och kapell, där Johannes kyrkogård nu är belägen, föranledde malmens bebyggande, vilket dock gick långsamt, emedan husen förstördes genom de många belägringar, Stockholm måste utstå. Karl Knutsson förbjöd 1456 på grund av de oroliga tiderna uppförandet av förnämligare byggnader på malmerna. 1491 och 1502, då anfall från danskarna befarades, lät Sten Sture d. ä. bränna

alla byggnader på Norrmalm, klosterhusen undantagna. Så skedde även 1517 under Sten Sture d. y. av fruktan för samma fiende.

År 1529 lade Gustav Vasa hela Norrmalm under slottet. Det hade före 1527 tillhört Klara kloster, Gråmunkeklostret samt S:t Görans hospital med kapell. Ett annat S:t Görans kapell eller »Kapellet vid Sandbron» låg i eller vid nordvästra hörnet av nuvarande Gustav Adolfs torg. Konungen lät också av försvarsskäl riva Jakobs kyrka och Klara kloster. Sedan han utfärdat befallning, att alla trähus i Staden skulle rivas, slogo sig de fattigare av befolkningen ned på Norrmalm, där de fingo bygga och bo, som de ville. Denna frihet lockade också dit handlande och hantverkare. Så uppstod även där handel och rörelse, som dock stadens affärsmän sågo med oblida ögon.

Norrmalms sigill.

Sedan Johan III börjat uppföra Jakobs och Klara kyrkor, uppblomstrade än mer den nya stadsdelen, vars invånare snart ej ville underkasta sig

de av konungen tillsatta malmfogdarnas maktmissbruk. Därför sökte de också alldeles frigöra sig från detta tryck och lyckades 1604 erhålla egen magistrat, borgmästare och rådhus, vilket låg på f. d. hotell Rydbergs plats. Härigenom kom Norrmalm att utgöra en stad för sig själv, vilken 1616 av Gustav II Adolf erhöll löfte om privilegier. 1624 uppsattes ett förslag till sådana, men detta blev aldrig fastställt, och 1635 förklarade regeringen, att Norrmalm skulle förenas med Staden. Därefter började överståthållaren Klas Fleming med stor kraft Norrmalms gatreglering, vilken verkställdes under åren 1637—1640. Det ansågs dock förnämligare att bo i Staden, där adeln och de förmögnare borgarna hade sina hus. Sedan malmen reglerats och drottning Kristina skänkt nästan hela Blasiholmen till högadeln, fick emellertid Norrmalm större anseende.

Det tedde sig dock underligt mot nu: till hälften land, till hälften stad. Stora trädgårdar tillhörde adelspalatsen, och stora verkstadsområden innehades av de rika borgarna. En bild av 1600-talets Norrmalm ger ännu nr 116 Drottninggatan med dess stora trädgård, nu minskad efter Högskolans uppförande. 1647 planerades Norrmalmstorg. Alla där varande mindre hus revos på k. m:ts befallning.

Norrmalmstorg, som förut hette Packartorget, emedan salt fisk och strömming där skulle ompackas, var på 1700-talet försedd med pålad kaj och hamnbryggor. Det kallades också Fisktorget. F. o. m. 1853 har det sitt nuvarande namn, och 1856 förordnades, att all handel med ved, timmer, hö och halm skulle förflyttas till Hötorget. År 1776 hitfördes Kopparmatte med sina tillbehör av straff- och skampåle samt en trähäst, på vars vassa rygg åkardrängar fingo rida, om de gjort sig skyldiga till djurplågeri. Se Stortorget!

Norrtull fanns på nuvarande plats 1663. De tullhus, som ännu stå kvar, uppfördes på 1740-talet efter ritningar av stadsarkitekten J. E. Carlberg. Där upptogs tull för till Stockholm från landsorten införda varor.

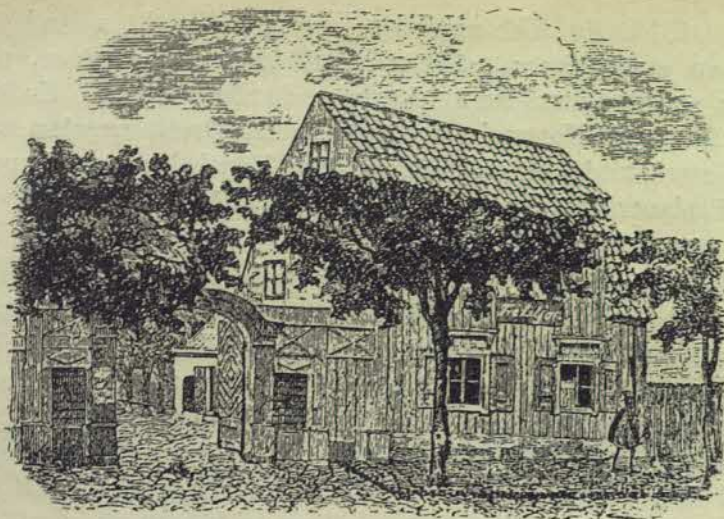
Vid östra tullhuset låg år 1800 ett trähus, vilket antagligen är detsamma, som nu bär skylten »Café».

Norrtullsgatan. År 1904 började de då jämnt 100-åriga träden, som planterats på ömse sidor om gatan, nedhuggas och ersättas med nya.

Nr 27—43 Norrtullsgatan. På detta område invigdes 1848 Norra Tivoli, vilket upphörde 1855.

Nr 45 Norrtullsgatan, Borgerskapets änkhush, stiftat 1724, var förut inrymt i Sparreska palatset vid Hamngatan, senare kallat »Sveasalen», nu rivet och ersatt med östra delen av Nordiska kompaniets hus.

På Änkhushets nuvarande tomt låg värdshuset Tre liljor, som vid anläggningen av Norra Tivolis förlustelokalerna reparerades. Det var på 1840-talet namnkunnigt för sin »risgrynss och blodkorv». År 1869 brann denna av Bellman i Fredman-

Värdshuset Tre liljor på 1850-talet.

epistel nr 44 omnämnda krog: »Movitz helt allena på Tre liljor satt en gång»

Nr 53 Norrtullsgatan, som fordom inrymde värdshuset Altona, påbyggdes i senare tid och blev lokal för den s. k. Tysta skolan. Ännu stå träd kvar från den tid, då värdshuset florerade, och däribland en lönn, i vars krona servering säges hava ägt rum. Huset är nu rivet.

Nya Kungsholmsbron. Genom subskription insamlade myntinspektoren Anders Björn f. o. m. år 1667 medel till byggande av en bro mellan Kungsholmen och Norrmalm. Den blev färdig 1670 och fick passeras mot betalning av bropenningar men var redan 1708 så förfallen, att en ny måste anläggas, vilket krävde en tid av 11 år. Ryska fångar användes härvid som arbetare. Båda dessa broar, som voro av trä och tillhörde enskilda personer, inköptes av staden, varefter beslut fattades om anläggandet av en stenbro. 1766 nedlades för detta ändamål den första stenkistan, men först 1770 var bron färdig och på ömse sidor försedd med badsumpar för herrar och damer. Den, som mest verkade för denna senare brobyggnad, var

Vårdshuset Altona på 1850-talet. I senare tid »Tysta skolan».

riksrådet Edmund Gripenhielm, som ägde nuvarande Serafimerlasarettets tomt. Bron är nu under rivning. Se Serafimerlasarettet!

Nybergsgatan, från Linnégatan till Kommendörsgatan, bär namnet efter fortifikationsmurmästaren Anders Nyberg. Om ordstävvet: »Du är lycklig du, Nyberg, ty du vet ingenting» härleder sig från dennes hustru, anses ej vara bevisat.

Nybron, emellan Ladugårdslandet och Blasiholmen, anlades 1641 på amiralitetets bekostnad och kallades Nya bron, sedan Stora Ladugårdslandsbron, till skillnad från bron vid Riddargatbacken. Se Norrmalm! Efter 1666 fick staden själv underhålla denna pålbro, varefter upptagandet av bropenningar, som en tid på 1700-talet förekom, upphävdes. Den 31 okt. 1835 föreslogo kommitterade för börs-, bro- och hamnbyggnaderna att till minne av konung Karl XIV Johans 25 år förut inträffade ankomst till huvudstaden få anlägga en järnbro med kajbyggnad av huggen sten i stället för den bristfälliga Nybron. K. m:t ansåg lämpligare, att en sådan kaj uppfördes i stället för bron, och att den väster därom belägna Packartorgsviken igenfylldes. Arbetet härmed började 1838, och den 1 maj tio år senare öppnades den nya farvägen. Samtidigt försvann träsket, Katthavet, väster om bron, och ombildades

till park, som fått namn efter den store kemisten Jöns Jakob Berzelius, vars staty på enskildas bekostnad restes där 1858. Se Berzelii park, Norrmalm!

Nybrogatan hette ända in på 1860-talet Seved Bååtsgatan, efter riksskattmästaren friherre Seved Båått, död 1669.

Kungsvägen kallades genomsprängningen av Tyskbagarbergen. Första skottet brann den 3 maj 1861. Arbetet, som leddes av den ivrige kommunal mannen, dåvarande löjtnanten, sedermera överstelöjtnanten Georg Wolfgang von Francken, blev fullbordat 1867 och ansågs på sin tid som en stor märkvärdighet. Den sålunda uppkomna gatdelen kallades även länge Karl XV:s port. Ännu synas ett par klippväggar vid Nybrogatans norra ände, mittför Artillerikasernen, som uppfördes 1873—1877.

Nr 8 Nybrogatan har i portgången kryssvalv från det ursprungliga huset, som bokbindaren Elias Carlbom 1774 erhöi tillstånd att uppföra. Det ägdes 1793 av majoren friherre E. K. Uggla och 1797 av hovkvartermästaren K. M. Ackerman.

Nr 14 A Nybrogatan. Apoteket »Vita Björnen» inrymdes där i ett hus, som intill våra dagar varit det äldsta privata på Östermalm. Detta gamla hus, det enda stenhus, som för 50 år sedan fanns i östra husraden norr om Riddargatan, har nu efterträtts av ett nytt. Den gamla portalen, som nu pryder ingången till ett gårdshus, har i kartuschen ett monogram och årtalet 1663. Se Apotek!

Nygränd nämnes under 1500-talets förra hälft.

Nr 2 Nygränd, Kråkgränd, är ett 1600-talshus, med s. k. källarhals. Se 38 Prästgatan! Ovan den rundbågiga portalen är en kvadratisk ljusglugg. Därunder läses på ömse sidor om ett bomärke: »H. H. S., C. I. D. Anno 1651.» Borgaren Hans Hansson och Kristina Jakobsdotter (Schrimmnoor) voro de första ägarna av detta hus, vars inre genom reparationer förändrats. Ekporten torde även stamma från byggnadstiden liksom murarna, vilka hava raka ankarlutar med upprullat blad.

Nr 4 Nygränd, Kråkgränd. Den västra brandmuren har bevarat en trappgavel av medeltida form. Husets murar med sina dels y-formiga, dels raka ankarslutar med upprullat blad torde härstamma från samma tid som nämnda gavel.

Nytorget på Södermalm var anlagt 1733.

Nr 23 A och B Nytorpgatan. År 1763 var fabrikören Johan Didrik Georg Schulz ägare av tomterna med där belägna hus.

* * *

Oakhill på Djurgården. Från denna plats, där grevinnan Baker ägde en villa med samma namn, åsåg söndagseftermiddagen den 26 juli 1829 drottning Desideria och kronprinsessan Josefina Bellmansbystens avtäckning. Det äldre trähuset torde vara kvar från den tiden. Se Bellmans byst!

Oakhill inköptes 1907 av storfurstinnan Sergius, fostermoder och faster till prinsessan Maria, hertigens av Södermanland, prins Vilhelms, f. d. gemål. Det här uppförda palatset överlämnades såsom bröllopsgåva åt hertigparet.

Obelísken. Se Slottsbacken!

Observatorium. Sedan vetenskapsakademien år 1741 blivit stiftad, uppstod snart fråga om anläggande av ett observatorium i Stockholm. Den förste, som väckte tal härom, var akademiens sekreterare, matematikern Per Elvius, född 1710, död 1749. Då Stockholms stad upplåtit tomt på den ännu återstående högsta kullen av Brunkeberg och konungen tilllåt it akademien att använda de byggnadsämnen, som för slottets uppförande voro umbärliga, lades 1748 grunden till Observatoriihuset, vilket uppfördes efter ritning av arkitekten och hovintendenten Karl Hårleman och högtidligen invigdes 1753. Bland dem, som befordrade verket, var även köpmanen Klas Grill, vilken lämnade rikliga penningförskott.

Olofsgatan är uppkallad till minne av S:t Olofs kapell och hette till 1885 Repslagargatan. Se Adolf Fredriks kyrka!

12. Palats och kåkar.

Nr 18 Olofsgatan, nr 7 Adolf Fredriks kyrkogata. Forna ägare av hörntomten: bryggarna Lorens Westman 1752, dennes son Isak Westman 1788, K. H. Roos 1800. Någon av de förstnämnda torde hava uppfört det med säteritak försedda nr 7. Södra tomten vid Olofsgatan kallades 1788 »Bryggaren Isaak Westmans obebyggde tomt». Hörnhuset däremot var då byggt.

Owengatan, från Hantverkargatan till Mälaren, hette förut Glasbruksgatan.

Samuel Owen, den svenska ångfartygsindustriens fader, bodde i nr 7 Hantverkargatan enligt en där anbragt minnestavla. Han var född i England 1774 och kom 1804 till Sverige för att uppsätta ångmaskiner. Efter två år bosatte han sig i Stockholm och dog där 1854.

Oxenstiernska huset. Se nr 2 Storkyrkobrinken!

Nr 7 **Oxtorgsgatan**. Tillstånd till husets uppförande erhöll bryggaren Jan Dubois år 1759.

Nr 10 **Oxtorgsgatan**. År 1758 erhöll kakelugnsmakaren Petter Holm tillstånd att uppföra detta hus i tre våningar med brutet tak och vindskupor på sin avbrända tomt.

* * *

Parmmätargatan, av parm, hömått. Någon parmmätare torde hava bott där.

Peder Myndes backe. År 1691 erhöll borgaren Petter Mynder stadens fastebrev å ett stenhus i den södra förstadens västra del vid Mariagatan.

Nr 5 **Peder Myndes backe**, nr 3 **Mariegränd**, Stockholms sjömanshem, har vid gårdssidan y-formiga ankarslutar och en i väggen insatt kartusch med följande inskription: »F. B., M. B. W. Gott mit uns! Anno 1647.» Inkörporten i nr 3 är kryssvälvd. Huset ägdes 1774 av fabrikören J. J. Hoving och 1775 av fabrikören A. Remahl. Sedan 1897 tillhör det Stockholms sjömanshem.

Pelarbacken, kvarter vid Götgatan, har sitt namn efter tre där fordom stående stenhällar, som blivit resta före år 1400. På dessa framställdes scener ur Kristi lidandes historia. In- till senare tid har endast en av dessa, en gottländsk kalksten, funnits kvar. Den är för några år sedan förd till Nordiska museet.

På stenens ena sida framställes Kristus på korset och där nedom tvenne kvinnor jämte en inskrift, alltsamman mycket förvittrat. På den andra sidan blev efter omkring 500 år av kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien anbragt en järnplåt med inskrift av följande lydelse: »Denna minnesvård, uppsatt i anledning av Stockholms tyske borgares övervåld på de svenske den 12 juni 1389, återupprestes år 1837.» Den skulle alltså vara rest till minne av kättingemorden, vilket dock längesedan är bestritt.

Platsen har utgjort ett s. k. kalvarieberg, »huvudskalle- berg», ett Golgata, och nämnes som sådant 1635 av franske legationssekreteraren Charles Ogier i dennes på latin skrivna dagbok. En ung fransman, Jean Baptiste Grossy, som var handsekreterare hos beskickningens huvudman, greve d'Avaux, hade avlidit och blev begravnen på denna plats, »längst ute i förstaden Södermalm, där det finns en kulle, som ännu kallas Kalvarieberget, och på vilken än i denna dag kvarstår ett stenkors, uppfört år 1096 (1396?). Invid detta kors upp- kastades graven. Det var ett drygt arbete, ty jorden var hård, och det krävdes många tag med spaden och hackan, innan vi kommo så långt, att vi hade tillräckligt stoft att därmed täcka liket. Efter kl. elva på aftonen gick sedan vårt sorgetåg, om- givet av kungliga drabanter, av vilka somliga buro lansar, andra facklor, och åtföljt av alla de fransmän, som voro bo- satta här, till den plats, som utsetts åt den döde.» På en bronstavla anbragtes följande av Ogier författade gravskrift: »På denna kulle, där ett monument till åminnelse av Kristi lidande står, av forna tidens svenskar kallad Kalvarieberget, förrättade fromma kristna, som med sitt blod utbredde och förkovrade sin tro, fordom sin andakt. Under drottning

Kristinas, Gustav den stores och Maria Eleonoras dotters, regering, medan den vittberömda Claude de Mesmes, greve d'Avaux, som utomordentligt sändebud från hans allerkristligaste majestät konung Ludvig -- för att slita tvisten mellan svenskarna och polackerna -- tillbragte en mycket sträng vinter i Stockholm, dog här Jean Baptiste Grossy från Paris, hans andre sekreterare, den 18 april 1635, och utvaldes denna plats sorgfälligt åt honom av ambassadören och uppläts välvilligt av drottningen och femmannarådet invid den stora sten, varpå Jesus Kristus, bärande sitt kors, fordomtima är avbildad, och som beskyddande reser sig över den döde. Ovanpå graven har drottningen täckts låta uppföra denna steninhängnad och därigenom betygat sin tillgivenhet för de katolska fransmännen. Vile han i frid!»

Klippan, där stenen stod, är nu till större delen bortsprängd. Att här åstadkomma en djupare grav synes vid betraktandet av grunden ej hava varit möjligt.

Käplingestenen var emellertid slutstationen för en via dolorosa, en lidandets väg, korsväg, räknad från Rådhuset, vilket avstånd ansågs vara lika med den väg, som Kristus hade att tillryggalägga mellan Pilati palats och Golgata. De två försvunna stenarna skulle utmärka de platser, där Kristus föll under korset.

Sådana korsvägar förekomma flerstädes i utlandet. Fromma pilgrimer, som i Jerusalem under bön och betraktelser vandrat den nämnda vägsträckan, företogo sedan i sina hemland samma vandring, vilken beräknades till 1361 steg. Johannes Messenius skriver om denna korsvandring:

»I gamla tiden war then skick,
folcket i process thär ut gick,
ett skönt altare thär bygs för hwar,
thär presten sin bön till Gudh bar.»

Dessa altaren voro antagligen flyttbara.

Pipersgatan har sitt namn efter presidenten i kammarkollegium greve Karl Fredrik Piper, son av Karl XII:s minister och gunstling Karl Piper och Kristina Törnflycht. Se nr 12 Schéelegatan, nr 4 Kindstugatan!

Piperska muren, värdshus. Se nr 12 Schéelegatan!

Prechtens gränd. Se Schönfelts gränd!

Pro patria, barnbördshus. Se nr 40 Sveavägen!

Prästgatan är en i slutet av 1880-talet gjord sammanslagning av namnen på fyra gränder: Helvetii (Helvetes) gränd, Svenska Prästgatan, Tyska Prästgatan och Stenbergs (Steinbergs) gränd, uppkallad efter drottning Kristinas gunstling greve Antonius von Steinberg. Helvetiigränd sträckte sig fordom genom en liten stadsdel, Helvitet, mellan S:t Niklas port (Storkyrkobrinken) och Norreport. Prästgatans hus å västra sidan lågo inom gamla stadsmuren. Se nr 4 och 6 Storkyrkobrinken!

Nr 1 Prästgatan. Detta hus i tre våningar har byggts omkring 1620 av riksmarskalken Åke Axelsson Natt och Dag, gift med Elsa Oxenstierna, rikskanslerns syster. Murarna hava x- och y-formiga ankarlutur. Vid gårdssidan äro två fritrappor av huggen sten. Från 1700-talet, då huset användes för kommerskollegii räkning, har det sitt nuvarande utseende.

Nr 3 Prästgatan. Se nr 6 Storkyrkobrinken!

Nr 11 Prästgatan. Omkring år 1700 ägde Markus Anckar hörnhuset vid Prästgatan och Ankargränd, vilken efter honom har sitt namn.

Nr 6 Prästgatan, nr 7 Västerlånggatan, hade vid 1700-talets mitt såsom nu fem våningar och säteritak. I murarna vid Prästgatan synas raka ankarjärn med upprullat blad. Huset är där tämligen oförändrat sedan nämnda tid och har vindskupa med hissbom. Vid Västerlånggatan moderniserades fasaden 1888.

Nr 8 Prästgatan, nr 9 Västerlånggatan. Huset bestod omkring år 1700 av tvenne sådana, vilkas skillnad ännu kan iakttagas. Det norra har vertikala ankarlutur med upprullat blad, på det södra äro de försedda med dubbla voluter.

Nr 10 Prästgatan, nr 11 Västerlånggatan, har raka ankarlutur med upprullat blad vid Prästgatan, ankarlutur med voluter och upprullat blad vid Västerlånggatan. Huset torde hava ombyggt i början av 1700-talet.

Nr 12 Prästgatan, nr 13 Västerlånggatan, är liksom de föregående vid samma sida 1600-talshus, varom ankarjärnen vittna. Vid omdekoreringen under senare delen av 1800-talet insattes i väggen vid Västerlånggatan byster av Viktor Emanuel, Garibaldi och Cavour.

Nr 14 Prästgatan, nr 15 Västerlånggatan, har vertikala ankarlutar med upprullat blad, vilka liksom sandstensportalen vittna om 1600-talet.

Nr 16 Prästgatan, nr 17 Västerlånggatan, är moderniserat.

Här låg en tid Ormens värdshus. Gabriel Orm var en mycket känd värdshusvärd, som ofta bytte om källare och tjänare. År 1754 hade han sina lokaler »vid Stora kyrkobrinken mitt emot Prästgatan uti den s. k. Helvitesgränd, första porten på vänstra handen och en trappa upp». Tre »pigor» serverade. Där fanns på 1880-talet ett schweizeri, som mången ännu torde minnas. 1758 höll han värdshus i kammarherren Konrad Lohes hus nr 21 Stora Nygatan. Han hade då såsom förut tre pigor, därav två nya. 1761 innehade han Altona. Se nr 53 Norrtullsgatan! 1763 hade han källarrörelse i nr 43 Västerlånggatan och 1771 i hörnet av Riddarhustorget och Urvädersgränd. 1773 gjorde han konkurs och dog. I Fredmans epistel nr 16 sjunger Bellman: »Ack, si Ormens pigor . . . si Kajsa — blås bra! Si kjortlarna, vita klackar, gossar, och målade skor!»

Nr 84 Prästgatan, nr 38 Järntorget. De båda husen tillhörde omkring år 1700 vinskänken Jochom Frick. Husen hava nu ungefär samma utseende som 1755 med portgång från Järntorget och den en trappa upp belägna egendomliga gården. Sistnämnda år var kryddkrämaren Hindrich Lorentz Højjer dess ägare.

Nr 86 Prästgatan, nr 34 och 36 Österlånggatan. Huset vid Järntorget ägdes 1654 av riksrådet Arvid Forbus och kallades »Kyskendaal». Det ombyggdes två år senare av Conrad Fult. 1898, då 34 och 36 sammanslogos, tillkom det nuvarande huset. Nr 36 vid Österlånggatan inrymde under 1700-talet krogen Krypín, nämnd i Fredmans epistel nr 23: »Ack, du, min moder, säj,

vem dig sände . . .!» Till lokalen i källarvalven ledde nedgången direkt från gatan.

Angående övriga hus vid Prästgatan — se Västerlånggatan och Skomakargatan!

* * *

Regeringsgatan fick sitt namn på 1630-talet för att erinra om förmyndarregeringen. Den hette förut Mellangatan och Allmänningsgatan. Se Norrmalm!

Nr 9 Regeringsgatan, Källaren Vinfatet, i början av 1700-talet kallad Heidelbergske Wijn-Fatet, låg här och fanns i mitten av 1800-talet.

Nr 11 Regeringsgatan inrymde Franska värdshuset, som fanns där i början av 1800-talet.

Nr 41 Regeringsgatan. På en stenplatta över gårdsporten läses: »Anno 1656» och över porten vid gatan: »Uppfört 1656, ombyggt 1888.» Huset har på 1600-talet tillhört kaplanen i S:t Jakob Anders Nortman.

Nr 47 Regeringsgatan. Den ursprungliga, här belägna källaren Tre remmare, bar årtalet 1688 på stenskylden ovan porten. I det gamla huset fanns ett litet rum, som benämndes »Skrubben nr 4», omnämnt av Bellman i Fredmans sång nr 28: »Tre studenter, certim tre, till Stockholm sig utstyra, stanna' på Tre remmare i skrubben nr 4.» En efterbildning av detta rum finns i det under slutet av 1800-talet ombyggda huset.

Nr 55 Regeringsgatan. År 1802 erhöll »bisittaren i det lovliga hattmakareämbetet» Peter Lundholm tillstånd att uppföra detta hus »vid hörnet av Regeringsgatan och Trumpetarebacken», nu Mäster Samuelsgatan.

Nr 85 Regeringsgatan, nr 18 David Bagares gata. År 1777 anhöll traktören Peter Dahlqvist att få bygga på sin gård och lägga tegeltak på två små bodar. Han var även 1761 här husägare och uppförde 1798 en nybyggnad på området. Ägare: korpral P. Bogström 1741, sjömannen A. Örnstedt 1747, lästmakaren E. Flodin 1752, löjtnanten A. Springer s. å.

Nr 2 och 4 Regeringsgatan ägdes på 1600-talet av guldsmeden Bengt Olsson, sedan av guldsmederna David Richter och Henrik Feiff. I nr 2 har apoteket Lejonet varit inrymt. Se Apotek!

Nr 8 Regeringsgatan ombyggdes 1902. Huset, som i många år inrymt apoteket Lejonet, var ett av de äldsta på Norrmalm. Å fasaden insattes ett förut vid gårdssidan befintligt stenornament, föreställande en mortel med stöt samt försett med inskriften: »Ora et labora (Bed och arbeta)! T. H. 1650.» Detta blev 1916 flyttat till porten i nr 1 Jakobsgränd, där apoteket nu är inrymt. Se Apotek!

Nr 20 Regeringsgatan har tillhört Banérska släkten. Gårdssidans mur har vertikala ankarjärn med upprullat blad.

Nr 22 Regeringsgatan ägdes 1662 av kamreraren Lars Arvidsson, stamfader för ätterna Weidenhielm och Lagerheim, och 1770 av handlanden Isak Ekström.

Nr 26 Regeringsgatan har tillhört amiralgeneralen Hans Wachtmeister, född i Stockholm 1641, död där 1714. Huset har kraftiga murar och kryssvalv i port- och trappgångarna. 1774 erhöll ägaren, köpmannen Adolf König, rättighet att reparera huset.

Nr 28 Regeringsgatan har kryssvalv i port- och trappgång och på gårdssidan stora droppar i murytan. År 1779 gavs åt assessorn Abraham Hedman tillstånd till nybyggnad. Senare hava på och ombyggnader skett. Se 15 A och B Västra Trädgårdsgatan!

Nr 30 Regeringsgatan har en segmentformad fronton, prydd med tandsnitt och ett runt fönster, omgivet med lager- och ekkvistar. Det nuvarande huset uppfördes efter 1788 vunnit tillåtelse av friherre Erik Göran Adelsvärd.

Nr 40 Regeringsgatan. Tomten med hus ägdes på 1600-talet av Lars Månsson Örneștierna. Det nuvarande huset bär på fasaden årtalen 1723, 1782 och 1881, då om- och tillbyggnader skett. År 1784 ägdes tomten med åbyggnader av hovmarskalken friherre Kristoffer Manderström, som uppförde det nuvarande, sedermera ombyggda huset. — Mander-

ström utgav »Försök till ett svenskt rimlexikon» och »Mina poetiska arbeten», vari finnas dikter även på latin och franska. Han dog i Stockholm 1788.

Huset har senare ägts av slakten Lagerheim. De båda sistnämnda ätternas vapensköldar synas över portalerna vid gatan och gården.

Nr 74 Regeringsgatan förskriver sig till 1700-talet. Ägare till den södra tomten med hus hava varit: 1717 handlanden A. Hedenström, 1725 vaktmästaren A. Bäck, 1744 brandvaktmästaren P. Wässberg, 1773 tobaksfabrikören A. Strömberg, 1789 fabrikören J. Åkerblad, 1798 bankbokhållaren M. R. Ekman. De tre senare torde hava ägt hela området.

Rejmersholm, som fordom hette Räkningeholmen, är uppkallad efter rådmannen A. Rejmers, som förvandlade den stenbundna och ouppodlade holmen till en vacker park. Ett stenmonument med följande inskription restes till erinran härom på holmens norra sida och kvarstår ännu:

»Vandringsman! Skåda här den fordna Råkenholmens klippor, till blomstrande ängar, fält och trädgårdar förvandlade genom den förtjante rådmannens i Stockholm herr Anders Rejmers flit och kostnad. Från år 1784 till 1798 har han här använt lediga stunder att av sjö och berg tilldana fruktbart land. In uti ålderdomen gagnande lärer han dig, att nyttig flit är vila. Vänner reste honom stenen till hedrande åminnelse, och stället blev kallat Rejmersholm den 24 junii år 1798.»

Rensgatan. Bryggaråldermannen Johan Rehn erhöi 1686 fastebrev å en tomt i denna trakt.

Renstjernasgatan. Jakob Momma, rik handlande, adlad Reenstierna, inköpte där egendommar på 1660-talet. Hans son var kungliga rådet, presidenten greve Jakob Reenstierna, död 1716.

Repslagargatan, Repare- och Repergatan förekommo i skilda stadsdelar. 1646 nämnes repslagaren Jochim Kruses gård vid Repslagaregatan å Södermalm. Något senare finner man Repslagaregatan å Norrmalm (Olofsgatan) och Reparebangatan på Kungsholmen (Fleminggatan).

Repslagargatan å Söder hette förut Noarksgatan efter ett i gatan utskjutande hus, i vilket skalden Lars Wivallius, död 1669, säges hava bott. Huset är nu rivet.

Nr 3 Repslagargatan, nr 12 Mariagatan. Huset uppfördes efter 1760 gillad ritning av kaptenen Sven Hagberg.

Nr 4 Repslagargatan. Se nr 14 Mariagatan!

Nr 14 Repslagargatan, nr 5 S:t Paulsgatan, Skaraborgsgatan, är ett trevåningshus med säteritak, kryssvalv i portgången och fönster i murlivet. Huset ägdes år 1801 av en greve Frölich. Det kallades då Lindencreutzska huset. Presidenten Albrekt Lindencreutz dog 1744 och begrovs i Maria kyrka.

Nr 16 Repslagargatan. 1754 anhöll »änkan madame» Sara Eckerman om tillstånd att här bygga.

Nr 18 Repslagargatan bär i portalen årtalet 1754 samt bokstäverna P. E. Däröver är en grupp av vinkel, passare m. m. Huset byggdes nämnda år av snickarmästaren Petter Erling.

Nr 20 Repslagargatan har vackra kryssvalv i portgång och förstuga, ålderdomlig, prydlig inkörspport av trä med skulpterade bandrosetter m. m. Huset ägdes 1762 av lärftskramhandlaren E. Frisk, vars änka 1787 företog en ombyggnad.

Nr 22 A Repslagargatan, ett tvåvåningshus med kryssvalv i portgången och förstugan, har vid gårdssidan en kalkstensportal med kulornament. I träporten sitta en orm eller ödlelik portklapp. År 1766 fick köpmannen Simon Daniel Hermann tillstånd att uppföra detta hus.

Nr 22 B Repslagargatan är uppfört av köpmannen M. Kruse efter anhållan om tillstånd 1797.

Riddargatan. Backen från Birger Jarlsgatan kallades under 1700-talet och in på 1860-talet Sperlingens backe efter någon husägare med namnet Sperling, vilket ägdes av flera.

Nr 1 och 3 Riddargatan. År 1733 erhöll bagaren »Cameker» (Kammecker) tillstånd att bygga här, vid Sperlingens backe, likaså samme man 1748, då »slåttsbagare», varefter hörnhuset i två våningar uppfördes. Det är nu till större delen ombyggt.

Andra ägare: 1754 kammarrådet N. Sandelhjelm, 1763 hovbagaren K. Kammecker och 1784 statssekreteraren Elis Schröderheim.

Nr 13 Riddargatan, Artillerimuseum. I forna tider var Stockholms slott rikets förnämsta arsenal. Sedan Ladugårdslandet blivit donerat till staden, lät Karl XI förflytta arkliet, vapensamlingarna, till de av honom omkring 1690 uppförda träbyggnader, som lågo på samma plats som den i mitten av 1700-talet uppförda, ännu befintliga Artillerigården, nu Artillerimuseum. I dessa trähus tillverkades även gevär. År 1697 gjorde k. m:t (Karl XI) ett förslag att till tyghus inreda det s. k. Provianthuset, nu Kronobageriet, nr 2 Sibyllegatan, vilket låg »mellan sjön och Tyggården». Emellertid hade »Drottning Kristinas lusthus», nr 2 Västra Trädgårdsgatan, till år 1691 använts som arsenal. Arkliet blev då på grund av kungliga brevet av den 16 juni 1689 flyttat till De la Gardieska palatset, Makalös, vilket genom reduktionen tillfallit kronan. Se Fredrikshov, Kungsträdgården!

Nr 4 och 6 Riddargatan förskriva sig även till 1700-talet. Nr 6 har vindskupa med hissboom vid gårdssidan.

Riddarholmskyrkan. På Kedjeskär anlade Magnus Ladulås mellan åren 1278 och 1285 ett kloster med kyrka åt franciskaner- eller gråmunkebröderna. Efter dessa kallades holmen Gråmunkeholmen ända till 1637, då namnet Riddarholmen första gången förekommer, nämligen i Tänkeboken. Om dess allmänna användning gav Karl XI uttrycklig befallning. Genom sitt testamente, upprättat 1285, tilldelade konung Magnus klostret åtskilliga gåvor, däribland sin gård Snyterstad, guld- och silverkärl och andra dyrbarheter. Följande år upplät han åt gråbröderna hela Kedjeskär och den del av Stadsholmen, som var belägen mellan klosterholmen och västra stadsmuren, och 1290 bekommo de även de stenus, som konungen ägde på Norra malmen och en viss del av densamma, vilken dock efter mycken tvist med nunnorna i S:t Klara år 1320 återgavs till deras kloster.

Den fromme konungen erhöll av de andliga fäderna de högsta

lovord och kallades »lydnonnes son och salighetens betjänt». För sin givmildhet fordrade han blott, att hans i kyrkan tillredda grav skulle underhållas. När han den 18 december 1290 hade avlidit på Visingsö, buro de av honom beskyddade bönderna hans lik, som följdes av riddare och präster, till Stockholm, en färd, som krävde 12 dagar. Här blev han begravnen nedanför högaltaret i den av honom uppförda och omhuldade kyrkan. Konung Magnus frikostighet följdes snart av andra, så att klostret vid reformationen var ett bland Sveriges rikaste.

Enligt en gammal teckning var den äldsta kyrkan fristående. Dess torn var så starkt, att det kunde begagnas som fäste. Taket var täckt med spån till 1416, då gardianen, pater senior Jakob Haqvini lät belägga högkoret med blytak. Rimkrönikan förmäler om klostret och kyrkan:

»Sedan sköt Gud honom i huga
för sina själ och sina hustru
å en holm, heter Kidiaskär,
ett kloster lot han mura där
sva vänt och sva höveligt,
att i hans rike var ej annat slikt.
Det klostret gav han barföttabröder.
Där bad han sig läggia, da han var döder.
Kyrkian är vän och stoor
och haver en fagran, ljusan kor.
Svebogana äre lagde med gull.
Det är mycket folk i, da hon är full.»

Inne i kyrkan funnos många kor och altaren, såsom Jungfru Marias altare eller Vårfrualtaret, nu Gustavianska gravkoret, S:t Franciskus kor, nu Karolinska gravkoret, Själakoret, nu Torstenssonska koret, Heliga korsaltaret, mitt i kyrkan.

Omkring kyrkan lågo flera byggnader, såsom fyra kapell och det egentliga klostret, söder om densamma.

Munkarna sysselsatte sig ej uteslutande med tiggeri och andaktsövningar. De hängåvo sig även åt studier och hade för detta ändamål samlat ett rikhaltigt bibliotek, vilket nämnes 1348 och vid reformationen var ganska betydande. Detta

fick jesuitmissionären Laurentius Norvegus i sin vård. Då han 1580 och andra trosbröder fördrevos ur riket, medförde han en stor del av boksamlingen till Riga och Braunsberg, varifrån dock Gustav II Adolf återtog dessa bokskatter och skänkte dem till Uppsala universitet.

Gråmunkarnas kloster var under medeltiden skådeplats för flera märkliga tilldragelser. I deras klostersal ingick konung Albrekt 1371 förlikning med rådet och förband sig att ej lämna rikets slott åt andra än svenska män, i samma sal förpliktade sig rådet 1497 att enligt Kalmar recess av 1483 antaga konung Hans, som ej var allmänt erkänd i riket. I Gråmunkekyrkan vigdes Laurentius Petri till ärkebiskop, varvid konung Gustav själv satte kräklan i hans hand. Här begick 1382 den mäktige riksdrotsen Bo Jonsson Grip nidingsmordet på riddaren Karl Nilsson Ferla, vilken förmentes hava haft någon kärlekshandel med den förres andra fru.

Den förföljde riddaren hade tagit sin tillflykt till kyrkan, som på den tiden erbjöd en fristad för grova förbrytare, men blev vid högaltaret nedhuggen. I dödsångesten skall han hava hållit så fast vid altarets hörnkant, att han i fallet lösryckte en del därav. Bo Jonsson säges hava huggit sitt offer i tolv stycken. När sedan gravstenen, som ännu finnes kvar vid södra sidan av altaret, lades över riddar Karls grav, påstås den hava rämnat i lika många delar.

Genom Västerås recess 1527 krossades klosterväsendet, de välfödda bröderna på Gråmunkeholmen blevo genast fördrivna »från sina bekväma och lättjefulla boningar», många lämnade riket, andra stannade kvar som lösdrivare och levde av allmosor.

I stället fingo nunnorna från S:t Klara samma år flytta in i det gamla munkklostret, där de skulle »njuta, vad till deras bärgning och uppehälle nödigt var». Se Klara kyrka! Redan 1531 måste dock en del av dem övergiva denna fristad. Konungen lät då inreda klosterrummen till ett helgeandshus, sjuk- och fattighus, som snart blev befolkat av sjuka och nödställda från det gamla helgeandshuset på Helgeandsholmen och andra liknande anstalter i staden. De nunnor, som icke

kunde försörja sig, skulle få stanna kvar för att vara de sjuka till tjänst. Då 1551 sjukhuset, emedan det ansågs hälsoskadligt för den närbelägna staden, flyttades till Danviken, fingo de ännu levande nunnorna medfölja dit. Se Danviken!

Även Gråmunkekyrkan hade emellertid blivit alltmer förfallen. Konungen uppmanade allvarligt Stockholms borgare att underhålla den, men »de undskyllde sig», emedan dem blivit ålagt att uppföra andra byggnader. Med anledning härav utfärdade konungen 1555 ett brev, vari han talar om »den överflödighet, som både i bröllop, barnsöl och andre gästabud haves för händer, vilket allt onyttige förspillningar äre och en stor orsak till att samme byggninger blive tillbaka. Vi skole ock väl tro, att uti Stockholm finnes många, som större lust och vilje have till att onyttelig förslämme och fördrämme på en afton tillgörendes några hundrada mark än att giva till föreskrivne körkesbyggning en mark». Därefter följer hans befallning om kyrkans iståndsättande, vartill även han själv ville bidra, men det oaktat uteblev arbetet härmed.

Det började först under Johan III, vilken älskade konst och vetenskap, vårdade sig om byggnader och minnesmärken från forntiden, uppförde många nya hus och föga fäste sig vid kostnaderna. Han lät ombygga kyrkan delvis med bibehållande av de gamla murarna. Högkoret och södra sidoskeppet blevo då uppförda, och tornet byggdes högre. Arbetet härmed var färdigt 1576, tornspiran restes först 1589. Sedan dess har kyrkan många gånger reparerats, i synnerhet efter 1802 och 1835 års eldsvådor. Vid den senare av dessa, vilken förorsakats av åskan, blevo kyrkan och en del gravkor svårt skadade. Det vackra, resliga tornet föll, klockorna och tornuret smälte, och själva kyrkan blev en taklös ruin. Då den därefter reparerades, uppsattes 1841 det nuvarande genombrutna järntornet, vilket ej sammanhänger med kyrkans byggnadsstil. År 1847 stod kyrkan åter färdig. Se Eldsvådor!

Dess sakristia blev byggd före 1595 av rådmannen Ingevald Torstensson. I ett litet utbygge däröver var Klosterlasses kammare, vilken fordom hade ett fönster, som nu är igenmurat.

Före 1806 hade Riddarholmskyrkan och dess församling en kyrkogård, vilken tjänade som begravningsplats och var omgiven av en mur. Här fingo förnäma katoliker begravas, ringare däremot å Klara kyrkogård. Ett brott häremot gjordes 1595, då en av konung Sigismunds präster, en förklädd musikant, som blivit ihjälslagen, skulle begravas å Riddarholmen. Lutheranerna, som satte sig däremot, blevo av Sigismunds polska hejdukar drivna ur kyrkan, varefter begravningen skedde efter katolsk ritual.

Riddarholmskyrkan är mest känd för sina konungagravar. Den genomgår i våra dagar åter en restauration, vilken torde komma att bringa ljus över mycket, som hittills varit oklart.

Här vila av medeltidens konungar Magnus Ladulås jämte dennes sonson prins Magnus, som på 11,000 jungfrurs dag 1320 blev halshuggen på Helgeandsholmen, och Karl VIII Knutsson och efter reformationen Gustav II Adolf och alla följande regenter med undantag av drottning Kristina.

Över Magnus Ladulås lät Johan III uppföra det ännu befintliga s. k. cenotafet, tom grav, å vars övre sida den avlidnes bild är uthuggen, försedd med krona, äpple och spira. På de övriga sidorna äro latinska inskrifter. En bland dessa, som är författad av konung Johan och nu ej finnes i behåll, upptecknades jämte andra av en schlesisk krigare, sedermera kejsarliga rådet Erik Lassota von Stebelow, som 1590 besökte Sverige. Den lyder:

»Cum Magnus esset rex,
floruit justitia et lex.
Religionis hic pius cultor,
scelerum acerrimus ultor.
Pauperibusque carus,
dum vixit, nunquam avarus.»

Eller på svenska: Då Magnus var konung, blomstrade rättvisa och lag. Han var religionens fromme vårdare och brottens stränge hämnare. Älskad av de fattiga var han, så länge han levde, aldrig njugg.

Bredvid är Karl VIII Knutssons cenotaf, förfärdigad vid samma tid och i samma stil. Monumentet är prytt med riksvapnet, bondevapnet och den avlidnes närmaste anors vapen samt försett med inskrifter. Båda dessa gravar hava öppnats och undersökts 1744 och 1813, varvid dock varken kistor eller likrester anträffades. Nu, 1916, hava emellertid sådana kommit i dagen.

Man har där funnit sju fullständiga skelett, fem män och två kvinnor, däribland Magnus Ladulås, som dog av »svaarsoot», benröta, varav benen bära tydliga tecken, den storväxte Karl VIII Knutsson, som, ehuru sjuttioårig, hade sina trettiotvå oskadade tänder i behåll, och den tjuguarige halshuggne prinsen Magnus Birgersson. Vilka de övriga mansskeletten i livet tillhört, synes ej vara avgjort. Måhända har ett av dem varit marsken Tyrgils Knutssons. Det ena av kvinnoskeletten anses vara drottning Helvigs, konung Magnus gemåls. Om det andra varit hans dotter Richissas, abbedissans i S:t Klara, eller icke, har ännu icke uttalats någon bestämd åsikt. Bägge kvinnorna torde hava varit omkring sjuttio år gamla.

Gustavianska gravkoret fullbordades 1634 på kyrkans södra sida, där fordom Vårfru altaret hade sin plats, efter av Gustav II Adolf före avresan till Tyskland given befallning. Konungen blev här begravnen den 22 juni 1634. Koret är byggt i gotisk stil och upplyses av sju höga, smala fönster, under vilka på de yttre sidorna läsas följande av Axel Oxenstierna författade inskrifter: »In angustii intravit, pietatem amavit, hostes prostravit, regnum dilatavit, svecos exaltavit, oppressos liberavit, moriens triumphavit (Han inlät sig i svåra företag, han älskade fromhet, han slog sina fiender, han utvidgade sitt rike, han höjde svenskarna, han befriade de förtryckta, och döende segrade han).» Den på korsets spira uppsatta svanen, som föreställes med sitt blod mata sina ungar, syftar på Gustav Adolf, som offrade sitt liv för fäderneslandet och den lutherska läran. Konungens kista är av ek, överdragen med violett sammet och innesluten i en större kista av tenn, prydd med riks- och provinsvapnen. Sedan 1832 är kistan innesluten i

en sarkofag av grön marmor, vilken Gustav III låtit förfärdiga åt sin fader, men som av Karl XIV Johan tillägnades hjältekonungen. Inskriften utgöres av de tre orden: »Gustavus Adolphus magnus (Gustav Adolf den store).»

Då 1744 alla kistor i detta kor öppnades, befanns Gustav Adolfs ansikte nästan oförändrat och likt de porträtt, som finnas av honom. Till och med hår och skägg hade den beskrivna färgen. Över svepningen ligger i en sammetspung den guld-dosa, i vilken konungens hjärta förvaras. Här vilar även hans gemål, Maria Eleonora av Brandenburg.

I det nedre griftvalvet förvaras de jordiska kvarlevorna av konungarna Adolf Fredrik, Gustav III, Karl XIII med gemåler samt Gustav IV Adolf och dennes son, prins Gustav av Vasa, död 1877, och flera av samma kungliga hus.

Väster härom är Bernadotteska gravkoret, färdigbyggt 1860.

I det övre koret vilar den store stamfadern för vårt nuvarande konungahus. Hans präktiga sarkofag, förfärdigad av porfyr från Älvdalen, är kopierad efter den romerske statsmannen och fältherren Agrippas i Vatikanen.

I samma kor står en enkel sarkofag av grön kolmårdsmarmor, som gömmer konung Oskar II:s stoft. I valvet därunder slumra övriga medlemmar av huset Bernadotte.

På kyrkans norra sida invid högkoret, där fordom S:t Franciskus altare stod, är nu Karolinska gravkoret. Byggnaden påbörjades 1686 enligt Nikodemus Tessin d. ä:s ritning, men arbetet avstannade sedan, återupptogs efter hans död av hovintendenten Karl Hårleman 1729 och blev först 1743 fullbordad efter den ursprungliga planen. Dess nyitalienska stil överensstämmer ej med kyrkans gotiska. Utom de tre stora Karlarna vila här Fredrik I och hans gemål, Ulrika Eleonora, i sarkofager av svensk marmor. På korets yttervägg är en av ärkebiskop Erik Benzelius d. y. författad latinsk inskrift, som tillkännagiver, att byggnaden är ämnad »att förvara minnet av de tre Karlarna, av vilka den förste ökade riket med fyra provinser, den andre försvarade det genom tre segrar på

ett år och den tredje hellre ville dö som konung än icke försvara det förvärvade. Fredrik och Ulrika Eleonora reste minnesvården».

Vasaborgska gravkoret, väster om Bernadotteska, uppfördes i götisk stil omkring 1652 av Gustav II Adolfs och Maergrieta Slots son, riksrådet greve Gustav Gustavsson av Vasaborg, som jämte sin gemål, Anna Sofia av Wied-Runkel och Isenburg, och flera ättlingar här fått sin sista vilostad.

Banérska gravkoret byggdes 1636. Mitt i detsamma är en vacker sarkofag av brun marmor, i vilken riksrådet greve Anders Johan von Höpken år 1758 lät nedlägga fältmarskalken Johan Banérs kista, som dittills förvarats i det under befintliga valvet. På korets ena vägg är ett porträtt av den store fältherren, som lät uppföra detta gravkor. I dess undre valv vila flera medlemmar av hans släkt.

I kyrkans nordvästra hörn, där Sjalakoret stod, är nu Torstenssonska gravkoret. Det uppfördes av fältmarskalken Lennart Torstenssons änka, Beata Johansdotter De la Gardie. Sedan det efter 110 år kommit i förfall, reparerades det 1761 av riksrådet greve Ture Gabriel Bielke, som var gift andra gången med Torstenssons sonsons änka, Anna Margareta Oxenstierna. Senare, 1831, blev det ånyo restaurerat. I fonden ses fältherrens byst i vit marmor. På en list av ölandssten läses: »Här vilar Lennart Torstensson, född den 17 augusti 1603, död den 7 april 1651.» På södra och norra sidan om dörren äro följande inskrifter: »Hans titlar av greve till Ortala m. m., Svea rikets råd, fältmarskalk, generalguvernör över Västergötland, Dal, Värmeland och Halland uttyda en ringa del av hans dygd. Han fördes som lärling av den store konungen Gustav Adolf på hjältars bana. Han kunde sen dityföra som läromästare den store konungen Karl Gustav. Hans ätt är utlocknad, men hans många segrar, helst den vid Leipzig den 23 oktober 1642 och den vid Jankowitz den 27 juli 1645, äro en odödig avföda. — Över honom och hans maka, grevinnan Beata De la Gardie, med deras livsätt, som utdog i fjärde led, har Svea rikets råd, riddaren och kommandören av k. m:ts

orden greve Ture Gabriel Bielke lätit upprätta detta äreminne 1761.» Fältherrens och hans makas stoft förvaras i präktiga kopparkistor. Här ligga även sönerna Gustav Adolf, död 1653 vid 18 års ålder, och Anders, riksråd, och sonsonen, Karl Ulrik, överste, död 1727 i Brüssel, samt ovannämnde Bielke med sin sista grevinna och flera av Torstenssons ätt.

I kyrkans sydvästra hörn är Strijkska gravkoret, där landshövdingen Johan Strijk och hans fru Britta Skytte äro begravna. Här finnes uppställd spetsen av det 1835 nedbrunna kyrktornet.

Wachtmeisterska och von Fersenska gravkoret är beläget på västra sidan om norra kyrkdörren och gömmer ättlingar av dessa släkter. Koret är uppfört mot mitten av 1600-talet för riksrådet och riksstallmästaren Hans Klasson Wachtmeister, som kämpade i 30-åriga kriget och dog 1652. Graven ärvdes 1699 av hans sondotter Eleonora Margareta, gift med presidenten greve Hans von Fersen.

Lewenhauptska gravkoret är på östra sidan av samma dörr. Här vilar bland andra den tappre generalen, hjälten vid Jakobstadt, Gemauerthof och Ljesna, vilken, om han fått råda, kanske även givit slaget vid Poltava en bättre utgång.

Här ligga också i sina tenn- och kopparkistor hans fru, Britta Dorotea, och hans svärfader, farbrodern, generalen Karl Mauritz Lewenhaupt, som dog 1666, och flera av denna släkt.

Den förste, som där begrovs, var fältmarskalken Gustav Adolf Lewenhaupt, född på Vinäs i Småland 1619. Efter krigstjänst i Holland ingick han i den svenska armén, deltog som kapten i slaget vid Breitenfeld 1642, övertog där, sedan de högre officerarna stupat, befälet över Torstenssonska regementet men föll själv, höljd av sår, och bars nästan livlös från slagfältet. Under Karl X Gustavs krig utmärkte han sig vid många tillfällen och räknas som en av Sveriges tappreste krigare. Han dog 1656 på Rautis gård i Finland.

Adam Ludvig Lewenhaupt, de förenämndas brorson, föddes 1659 i det svenska lägret utanför Köpenhamn. Föräldrarna,

som voro riksrådet greve Ludvig Weirich Lewenhaupt och grevinnan Charlotta Susanna Maria von Hohenlohe-Neuenstein, dogo, medan sonen var barn. Denne fick i greve Per Brahe en öm vårdare, som beredde honom en till och med lärd uppfostran genom undervisning ej blott vid Uppsala utan även vid utländska universitet. Återkommen till Sverige deltog han i en beskickning till Ryssland, kämpade sedan i Österrikes fejder mot turkarna och blev överste i holländska armén.

År 1700 trädde han som sådan i kung Karls tjänst och steg snart i högre rang. Bland dennes generaler var Lewenhaupt en av de utmärktaste och stödde sin krigskonst mera på försiktighet och beräkning än på överlägset mod. Av undseende för överordnade dolde han aldrig, vad han ansåg lända till fäderneslandets bästa.

Hos konungen, som kallade honom »den latinske översten», åtnjöt han ej odelat förtroende och råkade till slut i onåd. Under fångenskapen i Moskva skrev han sin levnadshistoria, som utgavs 1757, och översatte en andaktsbok, kallad »Evangeli sedolära», tryckt 1720.

Lewenhaupt fördes en gång till Petersburg för att utväxlas, men tsaren ändrade sig och lösgav i stället en annan, generalen greve Nils Stromberg. Nu sändes Lewenhaupt åter till Moskva, där han dog den 12 februari 1719. Hans kusin och maka säges hava varit »ett ampert och intrigant fruntimmer», ej så olik sin stammoder, grevinnan Ebba.

Här, i den gamla klosterkyrkan, begrovs på fränders och gråmunkarnas begäran den ädle marsken Tyrgils Knutsson, vars huvud föll för bödelns bila och jämte den övriga kroppen kastades i en grop på avrättsplatsen, det nuvarande Södermalmstorg, här vilade Sten Sture d. y. och hans son, till dess den grymme Kristian II lät föra deras stoft till Södra bergen för att där brännas tillika med blodbadets offer, här blev Måns Bryntesson Lilliehöök begravnen, här beskärdes en grav åt den tappre, ridderlige skotten Charles de Mornay, han, som var Erik XIV:s trofaste vän och dog för sin trohet. Han

fann ingen nåd hos konung Johan, för vilken han dock fällde förböner, då denne såsom riksförrädare blev dömd till döden. »I dag dör herr Carolus, genom vars välgärning Johan lever», voro hans sista ord, då han den 4 september 1574 avrättades på Stortorget. Här, vid västra dörren, begrovs också Hogenskild Bielke, som rönte samma öde under den stränge Karl IX. I senare tid fördes Bielkes kvarlevor till det gravkor i Ekebyborna kyrka, nära Ulvåsa, vilket han låtit uppföra för sig och sin fru, Anna Sture. Här sova många av de stora hjältarna från det trettioåriga kriget den eviga sömnen. Här vila Erik Göransson Tegel, Göran Nilsson Gyllenstierna, amiral, död 1618, Karl Johan Adlercreutz, härförare, död 1815, och flera andra utmärkta män.

Utom de nämnda finnas i kyrkan en mängd andra gravar och epitafer. Golvet består av idel gravstenar, vilkas antal uppgivits vara 123.

Kyrkoherdarna, av vilka Olaus Fördeel Angermannus var den förste, bodde i de gamla klosterhusen, till dess 1663 riksmarsken greve Lars Kaggs änka, Agneta Ribbing, skänkte till boställe ett stenhus, nr 3 Övre Munkbron. Detta blev dock snart bofälligt, varför kyrkoherderna måste hyra rum i staden, till dess det ännu kvarstående Gamla gymnasiihuset, nr 7 Birger Jarls torg, som är en av de forna klosterbyggnaderna, 1758 inköptes och för samma ändamål brukades till 1807, då riddarholmsförsamlingen upplöstes. Därefter flyttade pastorn i finska församlingen dit.

Riddarhuset var ännu 1547 bebyggt och utstakades omkring 1630.

Gustav Vasas staty. Framför Riddarhusets södra fasad står Gustav Vasas staty, modellerad av Pierre L'Archevesque, en fransk bildhuggare, som från 1755 till 1777 vistades i Stockholm och dog i Montpellier 1778. Statyn är gjuten av Gerhard Meyer »den tredje» av kanoner, skänkta av kronan och tagna från fienden år 1700. Se nr 19 Hamngatan! Dess uppresande beslöts av ridderskapet och adeln år 1760, och avtäckningen skedde midsommaraftonen 1774.

Bilden föreställer konungen, klädd i burgundisk dräkt med fotsid mantel, med lagerkrans på huvudet och spira i handen och gående från Riddarhuset till konungaborgen: en svensk adelsman, som uppsteg på Sveriges tron.

Den på sockeln anbragta inskriptionen, »Gustavo Erci, patriæ, libertatis, religionis vindici ex nobili civi opt(imo) regi post bina secula pos(uit) ordo equestris MDCCLXXIII», betyder: Åt Gustav Eriksson, fäderneslandets, frihetens, religionens räddare, som från adelsman blev en stor konung, reste ridderskapet (denna stod) efter tvenne århundraden 1773.

Nr 8 Riddarhuset, Bondeska palatset, f. d. Rådhuset.

Riksskattmästaren friherre Gustav Bonde köpte 1662 av riksmarskalken greve Gabriel Gabrielsson Oxenstierna dennes stenhus och tomt och 1663 efter sin avlidne svåger Konrad von Falkenberg den östra delen av det område, där det nuvarande palatset blev uppfört. På denna östra del byggdes stall och uthus. Arbetet med palatsbygget började antagligen sistnämnda år efter ritningar av Nikodemus Tessin d. ä. 1666 var huset icke färdigt och ännu 1673, då arvsuppörelsen skedde efter Gustav Bonde, som dog 1667 i Hamburg efter en badresa, till viss del ofullbordat.

Jean de la Vallée har även biträtt vid palatsets uppförande, troligen emedan Tessin alltför mycket måste rikta sin uppmärksamhet på andra byggnadsföretag, Drottningholm, Wrangelska palatset, Bååtska palatset m. fl.

1691 förpantades på tre år palatset jämte dess mindre byggnader på Falkenbergska tomten av presidenten, riksskattmästarens son, greve Karl Bonde, som råkat i trassliga affärer, till fältmarskalken greve Nils Bielke. Genom gifte 1693 med Maria Gustava Gyllenstierna erhöll Karl Bonde av sin svärfader, överståthållaren greve Kristoffer Gyllenstierna, medel till husets återlösande, men den verkliga ägaren var Gyllenstierna, som dock senare överlät egendomen på mågen. Efter Karl Bondes död 1699 stannade palatset i änkans ägo och såldes av henne 1730 till Stockholms stad. Den 7 febr. följande år hade magistraten där sitt första sammanträde.

Flyglarna åt söder tillkommo 1758, varefter Rådhuset fick sitt nuvarande utseende. Efter 1915 är det taget i anspråk för andra ändamål.

Nr 10 Riddarhuset, Riddarhuset. I den av Gustav II Adolf 1626 utfärdade riddarhusordningen erhöll ridderskapet och adeln »till en riddarhusbyggnad den obebyggde platsen, på vilken den nya kyrkan (Trefaldighetskyrkan) för tyskarne skulle uppbyggas, belägen mellan Svartmunke- och Prästegatorne, med all den huggne sten, som där befanns, anten den var lagd i fundamentet eller därtill ämnad och för handen». Dessutom erhöil adeln rättighet att inköpa »alla hus, som voro belägna mellan förbemälte plats, både vid Svartmunke- och Prästegatan, så ock Tyska kyrkan i Vattubrinken och dem alla i Riddarhuset förbygga».

Förut s. å. hade Erik Klasson Bielkes hus vid Svartmangatan, på nuvarande Tyska kyrkogården, för detta ändamål inköpts. Detta revs och ett annat uppfördes, om vilket Axel Oxenstierna 1638 yttrade: »Detta huset och maket, som nu brukas, är varken svarande till tarven, mycket mindre till reputationen.» Redan 1641 vidtogos därför anstalter för en nybyggnad på annan plats.

Sistnämnda år inköpte Axel Oxenstierna därtill större delen av den tomt, å vilken Riddarhuset nu står, och sålde sedan området till ridderskapet och adeln, som uppdrog åt den franske arkitekten Simon de la Vallée att uppföra det nya samlingshuset.

Dennes verksamhet blev emellertid hastigt avbruten. En dag på hösten 1642 mötte han på Stortorget översten Erik Oxenstierna av Eka och råkade i en ordväxling, som slutade så, att översten drog sin värja och genomborrade arkitekten. Efter dennes död övertogs arbetet av sonen Jean de la Vallée, vilken uppgjorde nya ritningar till palatsets ofullbordade delar och till dess yttre utsmyckning.

År 1648 den 16 sept. »begyntes uti den heliga trefaldighets namn först muras med kalk», d. v. s. grundläggningen till det nya huset tog då sin början, och två år senare var den understa